

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Π.3.2.5 Πιλοτική εφαρμογή και αξιολόγηση αντιπροσωπευτικού αριθμού σεναρίων από κάθε τύπο σε διαφοροποιημένες εκπαιδευτικές συνθήκες πραγματικής τάξης

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Γ΄ Γυμνασίου

Τίτλος:

«Ήμουν κι εγώ εκεί»

Συγγραφή: ΜΑΡΙΝΑ ΑΡΕΤΑΚΗ

Εφαρμογή: ΜΑΡΙΝΑ ΑΡΕΤΑΚΗ

**ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ**

Θεσσαλονίκη 2014

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΡΑΞΗ: «Δημιουργία πρωτότυπης μεθοδολογίας εκπαιδευτικών σεναρίων βασισμένων σε ΤΠΕ και δημιουργία εκπαιδευτικών σεναρίων για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας στην Α/βάθμια και Β/βάθμια εκπαίδευση» MIS 296579 (κωδ. 5.175), - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ, στους άξονες προτεραιότητας 1-2-3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», η οποία συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ι. Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: Π.3.2.5. Πιλοτική εφαρμογή και αξιολόγηση αντιπροσωπευτικού αριθμού σεναρίων από κάθε τύπο σε διαφοροποιημένες εκπαιδευτικές συνθήκες πραγματικής τάξης.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΑΡΑΔΟΤΕΟΥ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ

Υπεύθυνος υπο-ομάδας εργασίας λογοτεχνίας: Βασίλης Βασιλειάδης

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

<http://www.greeklanguage.gr>

Καραμαούνα 1 – Πλατεία Σκρα Τ.Κ. 55 132 Καλαμαριά, Θεσσαλονίκη

Τηλ.: 2310 459101, Φαξ: 2310 459107, e-mail: centre@komvos.edu.gr

Α. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Τίτλος

Ήμουν κι εγώ εκεί

Εφαρμογή σεναρίου

Μαρίνα Αρετάκη

Δημιουργία σεναρίου

Μαρίνα Αρετάκη

Διδακτικό αντικείμενο

Νεοελληνική Λογοτεχνία

Τάξη

Γ΄ Γυμνασίου

Σχολική μονάδα

5^ο Γυμνάσιο Χανίων

Χρονολογία

Από 14-01-2014 έως 14-03-2014.

Διδακτική/θεματική ενότητα

—

Διαθεματικό

Ναι

Εμπλεκόμενα γνωστικά αντικείμενα

I. Φιλολογικής ζώνης:

Ιστορία

Χρονική διάρκεια

12 ώρες

Χώρος

I. Φυσικός χώρος:

Εντός σχολείου: αίθουσα διδασκαλίας, εργαστήριο πληροφορικής.

II. Εικονικός χώρος: Wiki.

Προϋποθέσεις υλοποίησης για δάσκαλο και μαθητή

Για τους μαθητές: να έχουν διδαχθεί τις ενότητες που αφορούν στην ελληνική επανάσταση του 1821 από το βιβλίο Ιστορίας.

Για το σχολείο: να είναι διαθέσιμο αρκετές ώρες το εργαστήριο πληροφορικής.

Εφαρμογή στην τάξη

Το συγκεκριμένο σενάριο εφαρμόστηκε στην τάξη.

Το σενάριο στηρίζεται

Μαρίνα Αρετάκη, Ήμουν κι εγώ εκεί, Νεοελληνική Λογοτεχνία, Γ΄ Γυμνασίου, 2013.

Το σενάριο αντλεί

—

B. ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ/ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το σενάριο κινείται ανάμεσα στη Λογοτεχνία και την Ιστορία και συνιστά εμβάθυνση της διδασκαλίας της ελληνικής επανάστασης του 1821 από το βιβλίο της Ιστορίας και μία πρόταση για τη διδασκαλία των απομνημονευμάτων από το βιβλίο της Λογοτεχνίας. Το λογοτεχνικό αυτό είδος είναι και το νήμα που συνδέει τα δύο γνωστικά αντικείμενα, όπως φανερώνει και ο τίτλος του σεναρίου «Ήμουν κι εγώ εκεί».

Η τάξη χρησιμοποίησε το εργαστήριο πληροφορικής στη Β΄ και Γ΄ φάση και ολοκλήρωσε τις διαφορετικές δραστηριότητες όπως τον εντοπισμό λογοτεχνικών κειμένων με θέμα την επανάσταση, την έρευνα και χρήση της ψηφιακής Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κρήτης *Ανέμη*, την ανάγνωση απομνημονευμάτων που βρίσκονται σε ψηφιακή μορφή, τη μελέτη των *Απομνημονευμάτων* του Μακρυγιάννη

και τη διερεύνηση της λογοτεχνικότητάς τους, την παραγωγή μιας πρωτοπρόσωπης αφήγησης που περιέχει ιστορικά στοιχεία στο πλαίσιο άσκησης δημιουργικής γραφής.

Γ. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύλληψη και θεωρητικό πλαίσιο

Είναι σπάνιο στο ελληνικό σχολείο να μην υπάρχει ο «κατακερματισμός των επιστημονικών πεδίων που ασχολούνται με την εκπαίδευση» τον οποίο επισημαίνει ο Κουτσογιάννης (2012: 17). Παρόλα αυτά, η ελληνική επανάσταση του 1821 είναι ένας χώρος συνάντησης του διδακτικού αντικειμένου της Ιστορίας και της Λογοτεχνίας στη Γ΄ Γυμνασίου, μια συνάντηση που μπορεί να έχει ποικίλες εκδοχές.

Η κεντρική ιδέα του εφαρμοσμένου σεναρίου ήταν η σύγκλιση Ιστορίας και Λογοτεχνίας σε κείμενα βιοματικά, προσωπικά, αυτοβιογραφικά. Η μελέτη αυτών των υβριδικών κειμένων βοήθησε στην κατανόηση τόσο της Ιστορίας όσο και της Λογοτεχνίας και ενίσχυσε μια περισσότερο βιοματική προσέγγιση μακρινών ιστορικών γεγονότων από την πλευρά των μαθητών.

Δ. ΣΚΕΠΤΙΚΟ-ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΤΟΥΣ

Γνώσεις για τον κόσμο, αξίες, πεποιθήσεις, πρότυπα, στάσεις ζωής

Με τη διδασκαλία του σεναρίου επιδιώχθηκε οι μαθητές και οι μαθήτριες:

- να «συνειδητοποιήσουν την εσωτερική σχέση Λογοτεχνίας και Ιστορίας» ([Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών Νεοελληνικής Λογοτεχνίας για το Γυμνάσιο](#): 9),
- να συνδιαλεχθούν με βιοματικό τρόπο με ένα μακρινό για αυτούς γεγονός, όπως είναι η ελληνική επανάσταση του 1821,
- να μάθουν ότι υπάρχουν ψηφιακές βιβλιοθήκες.

Γνώσεις για τη λογοτεχνία

Με τη διδασκαλία του σεναρίου επιδιώχθηκε οι μαθητές και οι μαθήτριες:

- να αντιληφθούν την αναφορικότητα της λογοτεχνίας και τη στενή σχέση της με την επιστήμη της Ιστορίας,
- να ξεχωρίζουν τα είδη της πρωτοπρόσωπης αφήγησης (απομνημόνευμα, ημερολόγιο, αυτοβιογραφία),
- να προβληματιστούν για τον τρόπο με τον οποίο ένα λογοτεχνικό κείμενο εντάσσει ιστορικά στοιχεία,
- να κατανοήσουν τις αλλαγές που κάνει ένας συγγραφέας όταν γράφει μυθοπλασία ακόμα κι όταν χρησιμοποιεί ιστορικές πηγές,
- να κατανοήσουν ότι ένα λογοτεχνικό πρόσωπο έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ταυτότητας.

Γραμματισμοί

Με τη διδασκαλία του σεναρίου επιδιώχθηκε οι μαθητές και οι μαθήτριες μετά το τέλος της να μπορούν:

- να εντοπίζουν το ιστορικό πλαίσιο ενός λογοτεχνικού κειμένου,
- να φέρουν εις πέρας μια απλή έρευνα σε μια πανεπιστημιακή ψηφιακή βιβλιοθήκη,
- να αξιοποιούν τις πηγές μιας ψηφιακής βιβλιοθήκης,
- να αναγνωρίζουν το απομνημόνευμα ως είδος,
- να εντοπίζουν τις σχέσεις δύο κειμένων διαφορετικού είδους (μυθιστόρημα και απομνημονεύματα),
- να συνθέτουν ένα πλασματικό πρόσωπο,
- να παραπέμψουν σε μία ιστορική πηγή.

Διδακτικές πρακτικές

Το σενάριο στηρίχτηκε στην εργασία των ομάδων αλλά η τάξη εργάστηκε και ως ολομέλεια για σύντομα διαστήματα. Οι δραστηριότητες ήταν διαφορετικές για τις

ομάδες, ίδιου τύπου όμως, έτσι ώστε η κάθε ομάδα να παρακολουθεί την άλλη εύκολα. Υπήρχαν τρεις ατομικές εργασίες που έπρεπε να εκπονήσει κάθε μαθητής.

Ε. ΛΕΠΤΟΜΕΡΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Αφετηρία

Είναι εύκολο για τον εκπαιδευτικό που διδάσκει στη Γ΄ Γυμνασίου να διαπιστώσει τα σημεία επαφής ανάμεσα στα δύο μαθήματα, Λογοτεχνία και Ιστορία, και πολλές φορές, εμπειρικά, μεταβαίνει από το ένα στο άλλο. Το συνταγμένο σενάριο προσπάθησε να συστηματοποιήσει αυτήν τη μετάβαση, να δημιουργήσει έναν κοινό χώρο για τα δύο αντικείμενα μελέτης και να κάνει ορατή στους μαθητές τη βαθύτερη σύνδεσή τους.

Η επιλογή του ιστορικού πλαισίου της επανάστασης του 1821 προέκυψε από τη συχνή αμηχανία καθηγητών και μαθητών όσον αφορά τη σχολική γιορτή της 25^{ης} Μαρτίου, η οποία δείχνει πως η επαφή με ένα σημαντικό γεγονός της ελληνικής ιστορίας είναι μάλλον υποτυπώδης μέσα στο υπάρχον σχολικό σύστημα. Εκδηλώνεται λοιπόν η ανάγκη για μια εκ νέου βιωματική προσέγγιση του ιστορικού αυτού γεγονότος.

Σύνδεση με τα ισχύοντα στο σχολείο

Το σενάριο συνδέεται πολύ στενά με τη διδακτέα ύλη τόσο της Ιστορίας όσο και της Λογοτεχνίας στη Γ΄ Γυμνασίου, αντλεί από τα ανθολογούμενα λογοτεχνικά κείμενα της Γ΄ Γυμνασίου, καθώς και από το κεφάλαιο του σχολικού εγχειριδίου της Ιστορίας που είναι αφιερωμένο στην ελληνική επανάσταση του 1821 και αποτελεί εμβάθυνση σε μια ενότητα που θεωρείται «βασική ύλη» της τάξης.

Αξιοποίηση των ΤΠΕ

Στο συγκεκριμένο σενάριο η χρήση των ΤΠΕ βοήθησε τους μαθητές να αντιληφθούν τη σχέση των δύο διαφορετικών πεδίων, Λογοτεχνίας και Ιστορίας. Αντιλήφθηκαν επίσης μέσα από την ύπαρξη της ψηφιακής βιβλιοθήκης τη δυνατότητα πρόσβασης

σε πρωτογενείς πηγές και να αξιοποιούν το υλικό της μετά από έρευνα. Το διαδίκτυο έγινε έτσι αντιληπτό ως μια τεράστια βιβλιοθήκη.

Κείμενα

Λογοτεχνικά κείμενα σχολικών εγχειριδίων

ΚΝΛ Γ' Γυμνασίου:

Γιάννης Μακρυγιάννης, «[Απομνημονεύματα](#)»

Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου, «[Αυτοβιογραφία](#)»

Γιώργος Σεφέρης, «[Ομιλία στη Στοκχόλμη](#)»

Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Ε' & ΣΤ' Δημοτικού:

Γιάννης Μακρυγιάννης, «[\[Είμαστε εις το “εμείς”\]](#)»

ΚΝΛ Α' Λυκείου:

Νικόλαος Κασομούλης, «[Στρατιωτικά ενθυμήματα](#)»

Λογοτεχνικά κείμενα εκτός σχολικών εγχειριδίων

Ισίδωρος Ζουργός. *Η αηδονόπιτα*, 476, 485-491. Αθήνα: Πατάκης, 2007.

Υποστηρικτικό/Εκπαιδευτικό υλικό

Ιστοσελίδες

[Ανέμη](#) (ψηφιακή βιβλιοθήκη Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης).

Ψηφιακό σχολείο: [Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων](#).

ΕΚΕΒΙ: [Φάκελος: Στρατηγός Μακρυγιάννης](#).

Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων: [Ο Λόγος του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη στην Πύκα](#).

Διδακτική πορεία/στάδια/φάσεις

Α' φάση

1η ώρα

Η πρώτη ώρα του σεναρίου άρχισε κάπως ιδιόρρυθμα: οι μαθητές ήταν και κουρασμένοι και επιπλέον είχαν σχεδόν όλοι φύγει από την αίθουσα· τους είχα

αναγγείλει από την προηγούμενη ότι θα κάναμε κάτι διαφορετικό και μάλλον θεώρησαν ότι θα πηγαίναμε κάποιον εκπαιδευτικό περίπατο). Καθώς δεν ήταν διαθέσιμο το εργαστήριο πληροφορικής, η πρώτη ώρα προσαρμόστηκε σε δραστηριότητες μέσα στην τάξη του τμήματος, που διαθέτει όμως διαδραστικό πίνακα.

Όταν μαζευτήκαμε στη αίθουσα, τα παιδιά έδειξαν περιέργεια για το πώς θα εξελισσόταν το μάθημα και τι θα κάναμε με τα βιβλία Ιστορίας και Λογοτεχνίας (τους είχα ειδοποιήσει να έχουν μαζί τους και τα δύο). Τους είπα ότι θα εντόπιζαν οι ίδιοι σε λίγο το θέμα των επόμενων μαθημάτων στη Λογοτεχνία και τους διάβασα πέντε φράσεις (δυστυχώς δεν μπορούσε να προβληθεί το έγγραφο που είχα ετοιμάσει στον διαδραστικό πίνακα¹):

Η ιστορία είναι ένα ψέμα στο οποίο όλοι συμφωνούν. (Ναπολέον Βοναπάρτης)
Η ιστορία θα είναι καλή μαζί μου γιατί σκοπεύω να την γράψω. (Τσώρτσιλ – βρετανός πολιτικός)
Η μυθολογία είναι πρωτότοκη αδελφή της ιστορίας. (Βολτέρος)
Η ποίηση είναι ευγενέστερη και πιο φιλοσοφημένη από την ιστορία: η ποίηση εκφράζει το οικουμενικό, ενώ η ιστορία μόνο το μερικό. (Αριστοτέλης)
Η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται, κάνει όμως ομοιοκαταληξίες. (Μαρκ Τουέν – αμερικανός συγγραφέας)

Αφού τις ξαναδιάβασα, τους ρώτησα τι κοινό έχουν οι φράσεις, μου απάντησαν εύκολα ότι μιλούν για την Ιστορία· προσπάθησα λοιπόν να προσανατολίσω τη συζήτηση στο πώς εμφανίζεται σε αυτές τις φράσεις η Ιστορία και να εκμαιεύσω τη σχέση της με τη γραφή, την κατασκευή, το ψέμα, τη λογοτεχνία. Δεν μπορούσαν να συμμετέχουν όλοι στη συζήτηση, αλλά επειδή είχαμε μιλήσει λίγο για το λογοτεχνικό είδος των απομνημονευμάτων (είχα επιλέξει να διδάξω το κείμενο της Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου πριν από την εφαρμογή του σεναρίου για να ετοιμάσω κάπως

¹ Βλ. Παράρτημα.

το έδαφος για τη Β΄ φάση) σύντομα έγινε η επιθυμητή σύνδεση ανάμεσα στα δύο πεδία, την Ιστορία και τη Λογοτεχνία. Αναφέρθηκα επιγραμματικά στο σενάριο που βασίζεται πάνω σε αυτήν τη σχέση Ιστορίας-Λογοτεχνίας.

Στη συνέχεια, τους ανήγγειλα ότι θα χωρίζονταν σε συγκεκριμένες ομάδες εξηγώντας τους τούς λόγους για τους οποίους δεν θα το έπρατταν μόνοι τους (πρόκειται για ένα τμήμα με πλήθος μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες και έτσι δεν ήθελα να συγκεντρωθούν όλοι σε μία «δυσκίνητη» ομάδα) και σχετικά γρήγορα, μετά από χλιαρές διαμαρτυρίες, οι ομάδες συστάθηκαν. Κάποιοι ήταν πολύ ευχαριστημένοι, κάποιοι μέτρια, πάντως κανείς δεν έδειξε ιδιαίτερη δυσαρέσκεια εκείνη τη στιγμή.

Στη συνέχεια, στον διαδραστικό πίνακα που διέθετε η αίθουσα προβλήθηκε ένα έγγραφο με τις ενότητες του βιβλίου της Ιστορίας που αφορούν την επανάσταση του 1821, τις οποίες οι μαθητές είχαν ήδη διδαχθεί. Μοίρασα σε κάθε έναν το [φύλλο εργασίας 1](#) (για να έχουν όλοι γραμμένα τα όποια ευρήματα της συζήτησης της ομάδας) εξηγώντας τους ταυτόχρονα τι έπρεπε να κάνουν, αν και το Φύλλο εργασίας ήταν αρκετά αναλυτικό: θα έπρεπε να καταγράψουν όποια κείμενα στο ανθολόγιο της Λογοτεχνίας σχετίζονταν με οποιοδήποτε τρόπο με το ιστορικό γεγονός της επανάστασης του 1821.

Αρκετά γρήγορα, οι ομάδες είχαν βρει τα αναμενόμενα κείμενα: τον *Θούριο*, τα *Απομνημονεύματα* του Μακρυγιάννη, τους «Ελεύθερους Πολιορκημένους» του Δ. Σολωμού, τον «Δήμο και το καριοφίλι του» του Α. Βαλαωρίτη, ενώ μία ομάδα εντόπισε και το ποίημα του Μπάυρον. Έτσι, κάθε ομάδα μπορούσε, στη συνέχεια να διαλέξει σε ποιο σημείο του βιβλίου της Ιστορίας θα τοποθετούσε έναν υπερσύνδεσμο ο οποίος θα οδηγούσε στο ή στα λογοτεχνικά κείμενα που είχε βρει. Οι ομάδες συζήτησαν σχετικά με την επιλογή τους, όταν όμως η πρώτη ομάδα άρχισε να τοποθετεί τους υπερσυνδέσμους στον διαδραστικό πίνακα τελείωσε η ώρα. Το πρόβλημα ήταν ότι δεν ήξερε σχεδόν κανείς να δημιουργεί υπερσυνδέσμους, οπότε η

δραστηριότητα αναγκαστικά δεν μπορούσε να γίνει γρήγορα, όπως προέβλεπε το αρχικό σενάριο.

Αν και η εκκίνηση ήταν αργή (και αυτή η βραδύτητα θα συνεχιζόταν σε όλο το σενάριο) σε αυτήν την πρώτη ώρα της Α΄ φάσης η οποία θα ολοκληρωνόταν στο επόμενο μάθημα, υπήρξε αρκετό ενδιαφέρον και κυρίως συνεργασία με τα πιο αδύναμα μέλη των ομάδων.

2η ώρα

Οι μαθητές βρίσκονταν στο εργαστήριο πληροφορικής, τοποθετήθηκαν στις ομάδες έτσι όπως είχαν συγκροτηθεί την προηγούμενη φορά, μπροστά σε πέντε υπολογιστές. Τους μίλησα για τη δημιουργία ενός Wiki και τους μοίρασα τους κωδικούς. Οι μαθητές δε γνώριζαν όλοι τι είναι και πώς λειτουργεί και κάποιοι μάλιστα δήλωσαν ότι δεν είχαν πρόσβαση στο διαδίκτυο στο σπίτι.

Έτσι, για να μπορέσουμε να γνωρίσουμε το Wiki, προσπαθήσαμε να μπούμε με χρησιμοποιώντας τους συγκεκριμένους κωδικούς και να δούμε το περιβάλλον και τις δυνατότητές του από κοντά. Η διαδικασία πήρε πολύ περισσότερο χρόνο σε σχέση με υπολόγιζα, γιατί υπήρξαν κάποια προβλήματα κατά την είσοδο στο Wiki από τους υπολογιστές του εργαστηρίου. Όταν λύθηκε αυτό το πρόβλημα, έδειξα σε κάθε ομάδα πού βρίσκονταν τα φύλλα εργασίας και ζήτησα να συνεχίσουμε τη δραστηριότητα που είχαμε ξεκινήσει από την προηγούμενη ώρα (δημιουργία υπερσυνδέσμων στο κείμενο της Ιστορίας που να παραπέμπουν στο ανθολόγιο της Λογοτεχνίας), αλλά και εκεί υπήρξαν προβλήματα: το κείμενο σε Word που είχα ανεβάσει στο Wiki δεν άνοιγε σε όλους τους υπολογιστές. Κάποιοι μαθητές επιπλέον εκμεταλλεύτηκαν τις καθυστερήσεις και έκαναν φασαρία.

Έτσι έκρινα ότι θα ήταν καλύτερο να αφήσουμε τη δραστηριότητα αυτή και να περάσουμε στις επόμενες (ουσιαστικά στη Β΄ φάση): καταρχάς, να ασχοληθούμε με τα απομνημονεύματα ως είδος. Οι ομάδες κλήθηκαν να διαβάσουν το [Φύλλο εργασίας 2](#) και να βρουν αρχικά από το *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων* ή μετά από ελεύθερη αναζήτηση στο διαδίκτυο τον ορισμό του απομνημονεύματος ως είδους:

στη συνέχεια κάθε ομάδα χωριστά θα απαντούσε σε μια πιο ειδική ερώτηση για τα απομνημονεύματα. Η εστίαση στα απομνημονεύματα γίνεται με ένα αρχικό θεωρητικό πλαίσιο που θα επέτρεπε στα παιδιά να συγκεντρώσουν τις γνώσεις τους για τις πρωτοπρόσωπες αφηγήσεις (κάποιες από αυτές είχαν διδαχθεί κατά καιρούς στη λογοτεχνία) και στη συνέχεια θα καλούνταν να διαβάσουν κάποιες σελίδες από το συγκεκριμένο είδος· έτσι θα είχαμε μια συνολική γνώση του. Στην τελευταία δραστηριότητα του φύλλου εργασίας το απομνημόνευμα εκλαμβάνεται ως ιστορική πηγή.

Η ώρα έφτασε στο τέλος της ενώ οι ομάδες προσπαθούσαν να τελειώσουν την πρώτη δραστηριότητα του Φύλλου εργασίας· δεν κύλησε όπως ήταν προγραμματισμένο, υπήρξαν πολλά μικροπροβλήματα τεχνικής φύσεως που εμπόδισαν τα παιδιά να συγκεντρωθούν και υπήρχε εμφανής καθυστέρηση. Στην πραγματικότητα περάσαμε στη Β΄ φάση χωρίς ακριβώς να έχουμε ολοκληρώσει την Α΄. Ήλπιζα ότι αυτό θα γινόταν μέσω του Wiki, αλλά αν και την άλλη μέρα το πρωί (ήταν Σάββατο) κάποιοι είχαν μπει στο Wiki και διάβασαν τις οδηγίες μου για ολοκλήρωση της δραστηριότητας με τους υπερσυνδέσμους, δεν την ολοκλήρωσαν. Στην πραγματικότητα μόνο προς το τέλος του σεναρίου χρησιμοποίησαν τον χώρο του Wiki, κυρίως ως αποθηκευτικό χώρο εργασιών.

Β΄ φάση

3η ώρα

Η τάξη βρισκόταν στο εργαστήριο πληροφορικής και μετά από μία σύντομη ενημέρωση για το Wiki (δεν είχαν προχωρήσει την εργασία με τους υπερσυνδέσμους όπως τους είχα ζητήσει) έγιναν δύο αλλαγές στις ομάδες που μου είχαν ζητηθεί από την προηγούμενη φορά. Δύο κορίτσια ζήτησαν να αλλάξουν ομάδα και οι προτάσεις τους έγιναν δεκτές.

Στη συνέχεια, οι ομάδες συνέχισαν (δύο στην πραγματικότητα τότε άρχισαν) την επεξεργασία του [Φύλλου εργασίας 2](#) σχετικά με το είδος των απομνημονευμάτων. Οι εργασίες προχώρησαν πολύ καλύτερα από την προηγούμενη

φορά και δεν υπήρχαν οι εντάσεις που είχαν παρατηρηθεί μέσα στις ομάδες. Μία ομάδα η οποία ήταν αποδυναμωμένη, επειδή έλειπε ο ισχυρός «κρίκος», δούλεψε με πιο αργούς ρυθμούς, αλλά έφερε εις πέρας το μέρος που την αφορούσε. Δυστυχώς δεν είχαμε διπλή ώρα για να συζητήσουμε τα ευρήματά τους. Προτίμησα να δώσω χρόνο στις ομάδες, αφού μάλιστα κάποιες είχαν προβλήματα την προηγούμενη ώρα. Υπήρξαν και αυτήν τη φορά αναπόφευκτα τεχνικά προβλήματα· στο τέλος είχαμε δυσκολίες να αποθηκεύσουμε τα έγγραφα και έτσι χάθηκε από απροσεξία των μαθητών η δουλειά της πρώτης ομάδας.

Μοιράστηκε η [ατομική εργασία 1](#) η οποία έπρεπε να παραδοθεί την επομένη που είχαμε μάθημα. Η εργασία αφορούσε ένα κείμενο που είχαμε ήδη διδαχθεί: το απόσπασμα από την [Αυτοβιογραφία](#) της Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου. Ζητήσαμε από τους μαθητές να σκεφτούν πρώτα αν θα μπορούσαμε να δημιουργήσουμε υπερσύνδεσμο ανάμεσα σε αυτό το κείμενο και το βιβλίο της Ιστορίας μας και έπειτα, κάτι πιο δύσκολο, να αναρωτηθούν για τη σχέση των ιδεών της Μουτζάν-Μαρτινέγκου με αυτές του ελληνικού Διαφωτισμού· κλήθηκαν, δηλαδή, ανάμεσα σε άλλα να εντοπίσουν την ημερομηνία που αναφέρεται στο κείμενο (25^η Μαρτίου), να θυμηθούν ότι αυτές τις μέρες άρχισε η επανάσταση στην Πελοπόννησο (πριν από την 25^η).

4η ώρα

Το τμήμα βρισκόταν στο εργαστήριο πληροφορικής και ήταν χωρισμένο σε ομάδες. Δόθηκαν στην αρχή κάποιες εξηγήσεις για τη χρήση του Wiki το οποίο δεν είχε μπει ακόμα στην καθημερινότητα των μαθητών. Συνέλεξα τις λιγοστές ατομικές εργασίες σχετικά με την [Αυτοβιογραφία](#) της Μουτζάν-Μαρτινέγκου. Πολλοί λίγοι από το τμήμα εκπόνησαν ατομικές εργασίες κι αυτό θα συνεχιζόταν μέχρι το τέλος του σεναρίου. Συζητήσαμε λίγο την ατομική εργασία· παραδόξως με δυσκολία συνειδητοποίησαν ότι το κείμενο αποτελεί και μια ιστορική πηγή για το πότε αρχίζει η επανάσταση στην Πελοπόννησο – ασφαλώς πριν από την 25η Μαρτίου, αφού τότε μαθαίνει στη Ζάκυνθο η Ελισάβετ για τις πρώτες μάχες. Κάποιοι συνέδεσαν τις

αντιδράσεις της στην είδηση της Επανάστασης με όσα είχαν διαβάσει στην ιστορία σχετικά με τη θέση των γυναικών στη Φιλική Εταιρεία (το βιβλίο γράφει ότι κατ' εξαίρεση γίνονταν δεκτές οι γυναίκες στην Εταιρεία). Επίσης, οι μαθητές που είχαν ετοιμάσει το Φύλλο εργασίας ήταν σε θέση να απαντήσουν ότι η συγκινητική εμμονή της Ελισάβετ για παιδεία και προσωπική ελευθερία σαφώς εκφράζει ιδέες του Διαφωτισμού· μιλάει εμφατικά για τη μόρφωση κι επιθυμεί τον *φωτισμό* της μέσω της παιδείας. Το κείμενο της Μουτζάν-Μαρτινέγκου ήταν γνωστό στους μαθητές και έτσι το Φύλλο εργασίας λειτούργησε συμπληρωματικά στη μελέτη που είχε προηγηθεί.

Συνεχίσαμε συζητώντας την πρώτη δραστηριότητα του [Φύλλου εργασίας 2](#) που είχε ολοκληρωθεί την προηγούμενη ώρα. Κάθε ομάδα ανακοίνωσε τα ευρήματά της. Οι μαθητές δούλεψαν κυρίως στο *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, όπως προτείνεται στο Φύλλο εργασίας, αλλά είχαν κάνει και ελεύθερη έρευνα στο διαδίκτυο. Επενέβαινα αποσαφηνίζοντας όποτε χρειαζόταν. Οι απαντήσεις τους ήταν ικανοποιητικές όσον αφορά τον ορισμό του απομνημονεύματος και τις διαφορές του με τα άλλα είδη της πρωτοπρόσωπης αφήγησης (είχαμε μιλήσει για την αυτοβιογραφία με αφορμή το κείμενο της Μουτζάν-Μαρτινέγκου). Η ομάδα πέντε που είχε συλλέξει τα ονόματα όσων είχαν γράψει απομνημονεύματα για την επανάσταση του 1821 είχε κάνει μια αρκετά καλή λίστα² και οι υπόλοιποι κατέγραψαν τα ονόματα αυτά.

Στη συνέχεια τους ανακοίνωσα ότι θα συνεχίζαμε το [φύλλο εργασίας 2](#). Κάποιες ομάδες είχαν προλάβει και είχαν εργαστεί από την προηγούμενη ώρα στη δραστηριότητα 2 του Φύλλου εργασίας (είχαν δει τον πίνακα κατάταξης των ιστορικών πηγών) και επειδή είχαμε μιλήσει για τη σχέση μνήμης-αντικειμενικότητας στην πρώτη ώρα της Α' φάσης, αποφάσισα να περάσουμε κατευθείαν στην επόμενη δραστηριότητα του Φύλλου εργασίας. Έτσι, μετά από αυτήν τη μικρή συζήτηση, συνεχίσαμε με την επίσκεψη στην [Ανέμη](#), την Ψηφιακή Βιβλιοθήκη του

² Βλ. στον Φάκελο Τεκμηρίων το αρχείο [fyllo_ergasias_2_lista](#).

Πανεπιστημίου Κρήτης. Οι μαθητές την εντόπισαν χωρίς δυσκολία και άρχισαν την έρευνα· θα έπρεπε να καταγράψουν αν περιέχει απομνημονεύματα από την Επανάσταση του 1821. Η δραστηριότητα φαίνεται απλή αλλά οι μαθητές δυσκολεύονταν να κατανοήσουν ακόμα και τους τίτλους των βιβλίων που έχουν ψηφιοποιηθεί. Βοήθησα λίγο όταν χρειαζόταν, κυρίως στα πρακτικά ζητήματα, και αρκετά γρήγορα οι μαθητές άρχισαν να καταρτίζουν μια λίστα με τα απομνημονεύματα που σχετίζονταν με την επανάσταση του 1821. Όλες οι ομάδες εντόπισαν τα περισσότερα από τα κείμενα του είδους που περιλαμβάνονται στην αρκετά μεγάλη λίστα της *Ανέμης*³. Μόλις ήταν έτοιμη κάθε ομάδα, ανακοίνωνε ένα μέρος των ευρημάτων της, γιατί η στιγμή που θα χτυπούσε το κουδούνι πλησίαζε.

Ζήτησα πολύ γρήγορα από κάθε ομάδα να επιλέξει ανάμεσα στα τέσσερα απομνημονεύματα με τα οποία θα δουλεύαμε (Περραιβό, Ξάνθο, Κολοκοτρώνη και Σπηλιάδη). Οι ομάδες έκαναν τις επιλογές τους· δύο θα δούλευαν με τον Περραιβό.

Αυτή τη φορά οι μαθητές συνεργάστηκαν καλύτερα από την προηγούμενη και οι ομάδες φάνηκε να έχουν βρει κάποιο ρυθμό. Τα παιδιά έδειχναν ενδιαφέρον και κάποιοι ζήτησαν να κάνουμε εκεί το μάθημα συνέχεια.

5η ώρα

Το τμήμα βρισκόταν πάλι στο εργαστήριο πληροφορικής και συνέχισε την δραστηριότητα 3 του [φύλλου εργασίας 2](#). Χρειάστηκε κάποιος χρόνος για να μπουν ξανά στην *Ανέμη* και να βρουν το αρχείο πάνω στο οποίο είχαν επιλέξει να εργαστούν για να το κατεβάσουν και να διαβάσουν κάποιες σελίδες του.

Στις μέρες που είχαν μεσολαβήσει από το προηγούμενο μάθημα, κανείς εκτός από μία μαθήτρια δεν έχει μπει στο Wiki ούτε είχε διαβάσει το αρχείο που είχαν επιλέξει στην ομάδα. Εδώ εντοπίζουμε το κυριότερο πρόβλημα του σεναρίου: ότι πήγαινε πολύ αργά, ακριβώς επειδή δε γινόταν εργασία στο σπίτι και δεν υπήρχε ανατροφοδότηση ανάμεσα στα μαθήματα.

³ Βλ. στον Φάκελο Τεκμηρίων το `fyllo_ergasias2_omada_1`.

Μετά από λίγη ώρα όλες οι ομάδες είχαν το επιλεγμένο κείμενο των απομνημονευμάτων μπροστά τους. Κάποιες από αυτές δυσκολεύτηκαν να απομονώσουν κάποιο τμήμα για να το διαβάσουν, ιδιαίτερα η πρώτη που είχε επιλέξει τα απομνημονεύματα του Κολοκοτρώνη, καθώς το κείμενο –έτσι όπως εμφανίζεται στην *Ανέμη*– δεν είναι χωρισμένο σε κεφάλαια και τους φάνηκε ιδιαίτερα δύσκολο. Έτσι προσπάθησα να τους προσανατολίσω προς το τμήμα στο οποίο γίνεται λόγος για την άλωση της Τριπολιτσάς.

Η δεύτερη ομάδα που είχε επιλέξει τα απομνημονεύματα του Ξάνθου αποτελούνταν από παιδιά με διάσπαση προσοχής που δε συνεργάζονταν καλά και έτσι η ομάδα δυσκολεύτηκε να μελετήσει το κείμενό της. Η τρίτη άνοιξε χωρίς πρόβλημα τα απομνημονεύματα του Περραιβού αλλά ήταν αναστατωμένοι και δεν μπορούσαν να προχωρήσουν στην εργασία τους. Η τέταρτη ομάδα προσπάθησε να διαβάσει τα απομνημονεύματα του Σπηλιάδη και έχασε πολύ χρόνο προσπαθώντας να τα ανοίξει και να τα αποθηκεύει. Έτσι αναγκάστηκε να κάνει εκ νέου έρευνα για να βρει άλλα απομνημονεύματα και τελικά αποφάσισε να ασχοληθεί και αυτή με το Μεσολόγγι. Κατέληξε στα απομνημονεύματα του Μίχου αλλά και εκεί δυσκολεύτηκαν να βρουν το σημείο στο οποίο μιλά για την έξοδο. Η πέμπτη ομάδα δούλεψε αρκετά καλά πάνω στα απομνημονεύματα του Περραιβού.

Έτσι, προς το τέλος της ώρας οι ομάδες (εκτός από την τέταρτη) είχαν διαβάσει και κρατήσει σημειώσεις στο Word για κάποια σημαντικά γεγονότα: η πρώτη για την πολιορκία της Τριπολιτσάς (απομνημονεύματα του Κολοκοτρώνη), η δεύτερη για την επιλογή του αρχηγού στη Φιλική Εταιρεία (απομνημονεύματα του Ξάνθου), η τρίτη για τη μάχη στο χάνι της Γραβιάς (απομνημονεύματα του Περραιβού), η πέμπτη για τη μάχη στα Βασιλικά και για τον Δράμαλη (απομνημονεύματα του Περραιβού). Η τέταρτη ομάδα είχε δυσκολίες αλλά καθώς αποτελούνταν από μαθητές με εργατική διάθεση θα κατάφερνε να φτάσει τις άλλες. Ενθάρρυνα την εργασία από το σπίτι μέσω του Wiki.

Το σενάριο εξακολουθούσε να κινείται με αργούς ρυθμούς, όμως ήμουν ευχαριστημένοι από την ανταπόκριση κάποιων μαθητών οι οποίοι στα μαθήματα της Ιστορίας ήταν αδιάφοροι.

6η ώρα

Το τμήμα βρισκόταν στο εργαστήριο πληροφορικής και οι ομάδες τοποθετήθηκαν μπροστά στους υπολογιστές τους. Εξέφρασα τη δυσαρέσκειά μου επειδή οι εργασίες δεν ολοκληρώνονταν στο σπίτι αλλά οι ομάδες δούλευαν μόνο στο εργαστήριο· έτσι το Wiki που είχε δημιουργηθεί για το σενάριο δεν εκπλήρωνε τον σκοπό του. Εξήγησα ότι στη συνέχεια θα τελειώναμε τα κείμενα που είχαμε αρχίσει την προηγούμενη φορά πάνω στα επιλεγμένα απομνημονεύματα από την ψηφιακή βιβλιοθήκη (δηλαδή το [Φύλλο εργασίας 2](#)) και θα ξεκινούσαμε το [Φύλλο εργασίας 3](#) που αφορά στον Μακρυγιάννη.

Κάποιες ομάδες βρίσκονταν στο τέλος της δραστηριότητας (διάβασμα και σημειώσεις από τα απομνημονεύματα), έτσι τις προέτρεψα να γράψουν μια μικρή εισαγωγή για τον συγγραφέα των απομνημονευμάτων και το ιστορικό γεγονός για το οποίο θα μας μιλούσαν. Αφού τους έδωσα λίγο χρόνο (έπρεπε να κατεβάσουν εξ αρχής το αρχείο από την [Ανέμη](#), κάποιοι έμπαιναν και στο Wiki· όλα αυτά καθυστερούσαν την κυρίως δουλειά). Οι ομάδες συνεργάζονται αρκετά αρμονικά, εκτός από τη δεύτερη, η οποία είχε σταθερά προβλήματα από την αρχή αλλά ήταν δύσκολο να γίνουν αλλαγές εκείνη τη στιγμή.

Όταν οι τρεις ομάδες ήταν έτοιμες (από τις άλλες δύο έλειπαν δύο βασικά μέλη και εμφανίζονται υποτονικές), παρουσίασαν πρώτες τις μικρές εργασίες τους. Προέτρεψα τους μαθητές να γυρίσουν τις καρέκλες τους προς το κέντρο για να φτιάξουμε ξανά μια ολομέλεια και να ακούσουμε τα ευρήματα των ομάδων.

Η πρώτη⁴ είχε επιλέξει (με δική μου βοήθεια) από τα απομνημονεύματα του Κολοκοτρώνη το τέλος της πολιορκίας της Τριπολιτσάς και μας διάβασε τη

⁴ Βλ. ό.π. το fyllo_ergasias_2_omada_1_keimeno.

συγκλονιστική φράση «από την είσοδο μέχρι τα σεράγια το άλογό μου δεν πάτησε χώμα». Ρώτησα πώς δούλεψε η ομάδα και δε φαίνονταν πολύ ικανοποιημένοι, αλλά δήλωσαν ότι όλοι συμμετείχαν αν και σε διαφορετικό ποσοστό.

Η δεύτερη ομάδα⁵ δούλεψε πάνω στα απομνημονεύματα του Ξάνθου· αναφέρθηκε στη στιγμή που η Φιλική εταιρεία έχει αυξήσει τα μέλη της και κάνει την πρόταση για τον αρχηγικό ρόλο στον Καποδίστρια.

Η πέμπτη ομάδα⁶ διάβασε απόσπασμα από τα απομνημονεύματα του Περραιβού για τη μάχη στα Βασιλικά. Τα καλό αποτέλεσμα προέκυψε από μια ομάδα με μέτριους μαθητές που δούλεψε συλλογικότερα από όλες τις άλλες και με μεγαλύτερο ζήλο.

Η τρίτη ομάδα⁷ δεν μπόρεσε να δώσει ένα πλήρες κείμενο και λόγω απουσίας μελών και λόγω αναστάτωσης. Έτσι, το κείμενό της έμεινε ημιτελές και με σοβαρά λάθη κατανόησης του κειμένου των απομνημονευμάτων.

Η ομάδα 4 μού ζήτησε να συνεχίσει στο σπίτι και να διαβάσει το κείμενό της την επόμενη φορά.

Στο μεταξύ τους μοίρασα την [ατομική εργασία 2](#) για την οποία τους έδωσα αρκετό χρόνο για να μου την παραδώσουν. Η εργασία αφορούσε τον λόγο του Θ. Κολοκοτρώνη προς μαθητές του Γυμνασίου το 1838. Προέτρεψα τα παιδιά να κρίνουν τα λεγόμενα του ήρωα της Επανάστασης δέκα χρόνια περίπου μετά το τέλος της και να αποφασίσουν αν εξωραΐζει τα γεγονότα ή αν είναι αντικειμενικός. Τους παρέπεμψα στο διαδίκτυο αλλά επειδή λίγοι ανέτρεξαν σε αυτό για να κάνουν την εργασία, αναγκάστηκα την επόμενη φορά να δώσω σχεδόν σε όλους το κείμενο σε φωτοτυπία.

⁵ Βλ. ό.π. το fyllo_ergasias_2_omada_2_keimeno.

⁶ Βλ. .ό.π. το fyllo_ergasias_2_omada_5_keimeno.

⁷ Βλ. το fyllo_ergasias_2_omada_3_keimeno.

7η ώρα

Η τάξη βρισκόταν στο εργαστήριο και η ατμόσφαιρα ήταν βαριά λόγω της επικείμενης τιμωρίας κάποιων μαθητών από το τμήμα για παράπτωμα που σχετιζόταν με τις νέες τεχνολογίες. Επισήμανα τους αργούς ρυθμούς της δουλειάς, την αδιαφορία τους για τις ατομικές εργασίες και τη μη ανταπόκρισή τους στο Wiki· δεν υπήρχε συλλογική δουλειά, κάποιιοι δεν το είχαν καν ακόμη επισκεφτεί.

Πριν αρχίσουμε το επόμενο Φύλλο εργασίας, η ομάδα 4 διάβασε το κείμενό της που το είχε τελειώσει από το σπίτι⁸ και αφορούσε λεπτομέρειες της απόφασης εξόδου από το Μεσολόγιο.

Τους εξήγησα ότι θα δουλεύαμε το [Φύλλο εργασίας 3](#) για τον Μακρυγιάννη. Έπρεπε να το διαβάσουν προσεκτικά, να μελετήσουν τα κείμενα στα οποία το Φύλλο τους παραπέμπει και να γράψουν τα συμπεράσματά τους. Σκοπός του [Φύλλου εργασίας 3](#) ήταν μέσω του λόγου του Μακρυγιάννη να συνδέσουμε τα απομνημονεύματα με τον λογοτεχνικό λόγο. Έτσι άρχισα ρωτώντας τους γιατί πιστεύουν πως υπάρχουν αποσπάσματα από τα απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη στο ανθολόγιο της λογοτεχνίας· προσπαθώντας να απαντήσουμε σε αυτήν την ερώτηση ανατρέξαμε στον Σεφέρη, καταρχάς στον λόγο του στη Στοκχόλμη και στο απόσπασμα του ανθολογίου μας: ζήτησα από τους μαθητές να το διαβάσουν και να βρουν το σημείο στο οποίο ο Σεφέρης αναφέρεται στον Μακρυγιάννη ως έναν από τους δασκάλους του. Για να κατανοήσουν τους λόγους αυτής της τιμητικής αναφοράς στον Μακρυγιάννη παρέπεμψα στον ψηφιακό φάκελο του ΕΚΕΒΙ για τον Μακρυγιάννη, σε αποσπάσματα από τις Δοκιμές του Σεφέρη και σε άλλες ψηφιακές πηγές με σκοπό να βοηθηθούν οι μαθητές στο ερώτημα της λογοτεχνικότητας του Μακρυγιάννη.

Το Φύλλο εργασίας φάνηκε δύσκολο στους μαθητές και ήταν μάλλον πέρα από τις δυνατότητές τους. Επιπλέον κατά τη διάρκεια της ώρας είχαμε τεχνικά

---

⁸ Βλ. το fyllo_ergasias_2_omada_4_keimeno.

προβλήματα, πιο έντονα αυτήν την φορά: κάποια έγγραφα δεν άνοιγαν ή δεν αποθηκεύονταν. Για ένα μεγάλο διάστημα της διδακτικής ώρας, οι μαθητές δεν ήξεραν ακριβώς τι έπρεπε να κάνουν ή δεν έβλεπαν θετικά το γεγονός ότι θα έπρεπε να διαβάσουν αρκετό υλικό. Πάντως, στο τέλος της ώρας όλες οι ομάδες είχαν βρει σε ποιο σημείο του λόγου της Στοκχόλμης ο Σεφέρης αναφέρεται στον Μακρυγιάννη, είχαν μπει στον σχετικό φάκελο του ΕΚΕΒΙ και φυλλομέτρησαν τα κείμενά του (αν και δεν τα διάβασαν· παραθέτω ενδεικτικά όσα έγραψε μια –καλή– μαθήτρια μετά από αυτήν την ώρα στο Wiki: «Ο Σεφερης βλεπουμε ότι εκτιμα το εργο και τα απομνημονευματα του Μακρυγιαννη και στην ομιλια του τον αποκαλει ως δασκαλο του. Απο το διαδυκτιο βρηκα ότι τον Σεφερη τον αποκαλουν ο νεος Μακρυγιαννης. Όμως τα κειμενα που βρηκα ηταν τεραστια ετσι ώστε να τα μελετησω και να καταληξω σε ένα συμπερασμα. Δεν βρηκα τιποτε άλλο που να μας βοηθαι. Ευχαριστω!»).

Όταν το κουδούνι χτύπησε, δεν είχαν προχωρήσει πολύ το [Φύλλο εργασίας 3](#). Είναι σίγουρο με μία επιπλέον ώρα στη διάθεσή μας θα είχαμε καλύτερα αποτελέσματα. Προέτρεψα τους μαθητές να ολοκληρώσουν τις εργασίες τους στο Wiki, κάτι που έγινε από ελάχιστους (το Wiki παρουσίασε κίνηση το απόγευμα της ίδιας μέρας).

8η ώρα

Η τάξη βρισκόταν ξανά στο εργαστήριο και η ατμόσφαιρα δεν ήταν πολύ καλή· είπα στα παιδιά ότι είχα την αίσθηση ότι η δουλειά μας δεν προχωράει επειδή δε μου είχαν παραδώσει εργασίες, ούτε εργάζονταν στο Wiki και είχαμε χάσει μαθήματα για διάφορους λόγους. Τους δήλωσα ότι σε μία ώρα θα έπρεπε να τελειώσουμε το [Φύλλο εργασίας 3](#) για τον Μακρυγιάννη και να ανακοινώσουμε τα ευρήματά μας, καθώς είχαμε ήδη μείνει πίσω.

Παρόλα τα τεχνικά προβλήματα που δεν έλειπαν από καμία ώρα (κάποιοι από τους υπολογιστές δεν άνοιγαν εύκολα το Word, κάποτε το δίκτυο ήταν αργό, είτε είχαμε δυσκολία να αποθηκεύσουμε ένα έγγραφο – δυσκολίες που καθυστερούσαν τον ποιοτικό χρόνο δουλειάς των ομάδων και όταν μάλιστα πρόκειται για μία ώρα,

ουσιαστικά τον μειώνουν κατά πολύ) οι περισσότερες ομάδες δούλεψαν αρκετά καλά, εκτός από μία στην οποία ένας μαθητής λειτουργούσε σχεδόν πάντα ως διασπαστικός παράγοντας. Τα παιδιά διάβασαν τα κείμενα ή κάποιοι ελάχιστοι τα είχαν προετοιμάσει από το σπίτι· μία μαθήτρια μάλιστα είχε τυπώσει όλο το κείμενο του Σεφέρη για τον Μακρυγιάννη και είχε επισημάνει τα σημεία που αφορούσαν τις ερωτήσεις. Μία ομάδα επικεντρώθηκε στην ερώτηση για το ποίημα του Σεφέρη που κάνει αναφορά στη φράση του Μακρυγιάννη για τη «γη που δεν έχει κρικέλια» και έψαξε αυτό το συγκεκριμένο σημείο.

Αποφάσισα να μην επιμείνω πολύ στον Μακρυγιάννη και έτσι προς το τέλος της ώρας συγκεντρώσαμε όσα στοιχεία είχαν βρει οι ομάδες.

9η ώρα (μειωμένο ωράριο)

Η διδακτική ώρα δεν ήταν ολόκληρη και έτσι έπρεπε να δουλέψουμε με γρήγορο ρυθμό. Το τμήμα βρισκόταν στην τάξη του και διαβάσαμε στον διαδραστικό πίνακα τις εργασίες των ομάδων για τον Μακρυγιάννη. Μιλήσαμε για τον λόγο του Σεφέρη στην Στοκχόλμη και για τον θαυμασμό του προς τον Μακρυγιάννη (όλες οι ομάδες είχαν εντοπίσει τα σχετικά χωρία). Οι μαθητές δυσκολεύτηκαν να εντοπίσουν τη λογοτεχνικότητα του Μακρυγιάννη⁹, κάτι όμως που έτσι και αλλιώς είναι δύσκολο. Προσπάθησα σε πολύ αδρές γραμμές να τους μιλήσω για τη γλώσσα και το ύφος του Μακρυγιάννη και τέλος διαβάσαμε το ποίημα του Γ. Σεφέρη, «Σαλαμίνα της Κύπρου» που περιέχει τη φράση «η γη δεν έχει κρικέλα...», την οποία είχε εντοπίσει η ομάδα 3. Δεν κάναμε φυσικά διεξοδική ανάλυση του ποιήματος· αναφερθήκαμε στη φράση που δανείζεται από τον δάσκαλό του ο ποιητής για να την ενσωματώσει σε ένα ποίημα και σε νέο ιστορικό πλαίσιο. Γενικά, οι μαθητές κατανόησαν ότι τα κείμενα του Μακρυγιάννη αποτελούν κάτι το ιδιαίτερο, ότι έχουν λογοτεχνική αξία όσο κι αν τους ήταν δύσκολο –και είναι απόλυτα φυσικό– να την προσδιορίσουν.

⁹ Βλ. για παράδειγμα στον Φάκελο Τεκμηρίων τα fyllo_ergasias_3_omada_1_Makrygiannis και fyllo_ergasias_3_omada_3_Makrygiannis.

Τέλος, τους μοίρασα την [ατομική εργασία 3](#) που ήταν πολύ σημαντική για να περάσουμε στην επόμενη φάση του σεναρίου, τη Γ'. Σε αυτήν δίνονται αποσπάσματα από τα απομνημονεύματα του Νικόλα Κασομούλη σχετικά με την έξοδο του Μεσολογγίου (οι κανόνες που έπρεπε να τηρηθούν τη νύχτα της εξόδου και σύντομα αποσπάσματα από επεισόδια λίγο πριν και κατά τη διάρκεια της εξόδου), καθώς και αποσπάσματα από το κεφάλαιο του μυθιστορήματος *Η αηδονόπιτα* του Ι. Ζουργού που διαδραματίζεται τη νύχτα της εξόδου. Σκοπός ήταν οι μαθητές να συνειδητοποιήσουν τη διαφορά των δύο λόγων, το γεγονός ότι το μυθιστόρημα έχει χρησιμοποιήσει συνειδητά τα απομνημονεύματα για να αναπαραστήσει το συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός και να προβληματιστούν σχετικά με τον τρόπο που ενσωματώνονται πληροφορίες από το υλικό των απομνημονευμάτων μέσα στο λογοτεχνικό πλασματικό κείμενο. Τα σημεία συνάντησης των δύο κειμένων ήταν εύκολο να βρεθούν από τους μαθητές, αρκεί να διάβαζαν προσεκτικά τα δύο κείμενα.

Γ' φάση

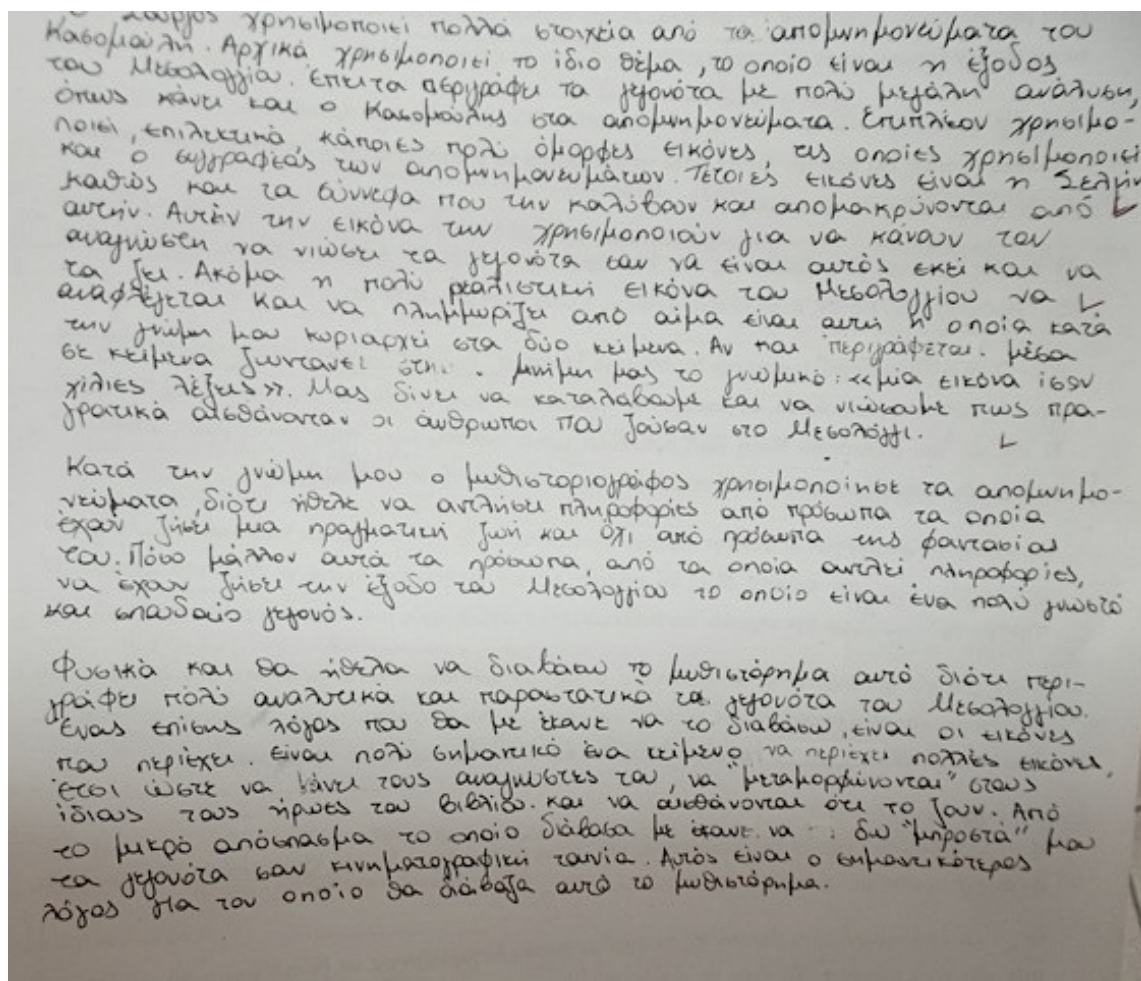
10η ώρα

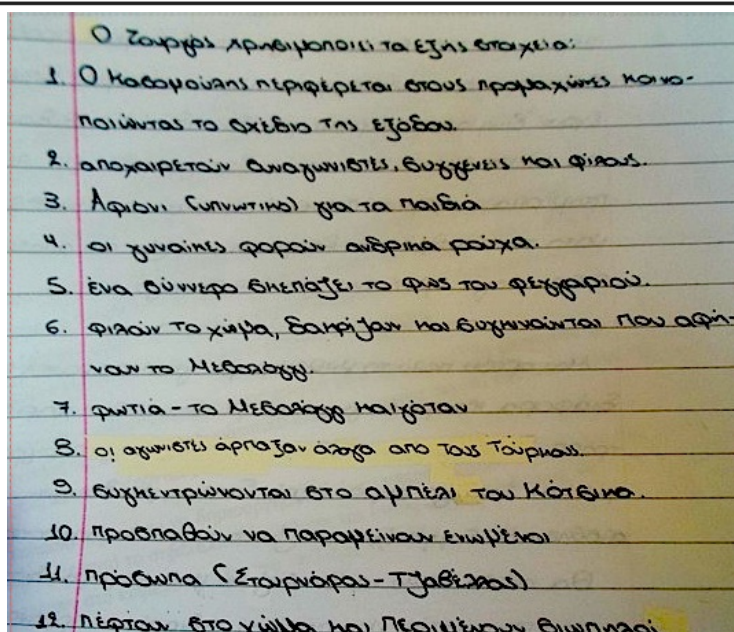
Αποφάσισα να συζητήσουμε την [ατομική εργασία 3](#) σε μία διδακτική ώρα (μειωμένο ωράριο), γιατί έκρινα ότι θα ήταν δύσκολο να περάσουμε στη δραστηριότητα της Γ' φάσης χωρίς να έχει προηγηθεί μία ανάλογη άσκηση. Έτσι, αποφάσισα να αφιερώσουμε την ώρα στη συζήτηση για τις ατομικές εργασίες 2 και 3.

Την [ατομική εργασία 2](#) την είχα συλλέξει αρκετές μέρες πριν και βρήκα την ευκαιρία επιστρέφοντάς της να κάνω μια γενική αξιολόγηση: όσοι μου την είχαν παραδώσει είχαν δουλέψει αρκετά καλά, μερικοί πολύ καλά. Συνόψισα τα σημεία που επισήμαναν οι μαθητές: ο Κολοκοτρώνης τονίζει το σημείο της διχόνοιας των Ελλήνων σε κρίσιμες στιγμές, αποσιωπά τα χρόνια του Καποδίστρια, αναφέρεται στη Φιλική Εταιρεία και ακούγεται μάλλον θετικός απέναντι στον Όθωνα· συζητήσαμε τα κίνητρά του.

Στη συνέχεια, οι ελάχιστοι μαθητές που είχαν ετοιμάσει την [ατομική εργασία 3](#) σχετικά με την αξιοποίηση των απομνημονευμάτων από τη λογοτεχνία πήραν τον

λόγο. Είχαν διαβάσει προσεκτικά τα δύο κείμενα και έτσι με βάση τα στοιχεία που είχαν συγκεντρώσει συζητήσαμε τη σχέση των δύο κειμένων. Για να καταλάβουν και οι υπόλοιποι, κάναμε μια εισαγωγή για το καθένα από τα δύο κείμενα και διαβάσαμε κάποια αποσπάσματα.

Έτσι, αν και η πλειοψηφία δεν είχε ετοιμάσει τη συγκεκριμένη δραστηριότητα, στο τέλος είχαν καταλάβει το βασικό στοιχείο· ότι πολλοί λογοτέχνες ανατρέχουν σε ιστορικές πηγές ή σε κείμενα όπως τα απομνημονεύματα και ενσωματώνουν πληροφορίες από αυτά μέσα στον δικό τους πλασματικό κόσμο.

Τα τελευταία λεπτά μοίρασα το [Φύλλο εργασίας 4](#) και ζήτησα από κάθε ομάδα να πλάσει ένα πρόσωπο (να αποφασίσει για το φύλο, την ηλικία κλπ.) το οποίο θα περιέγραφε σε πρώτο πρόσωπο ένα ιστορικό γεγονός. Οι μαθητές είχαν αρχίσει να συνεργάζονται όταν χτύπησε το κουδούνι.

11η ώρα

Η τάξη βρισκόταν στο εργαστήριο και ήταν χωρισμένη σε ομάδες. Τα παιδιά φαίνονταν ιδιαίτερα ευδιάθετα και με όρεξη να δουλέψουν. Έτσι, αφού τους υπενθύμισα κάποιες οδηγίες για την τελευταία δραστηριότητα ([Φύλλο εργασίας 4](#)) – τα κείμενα που θα έγραφαν θα έπρεπε να είναι πρωτοπρόσωπα, να αναφέρουν πηγές είτε διαδικτυακές είτε απομνημονεύματα και να έχουν σχέση με συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα της επανάστασης του 1821– οι ομάδες άρχισαν να εργάζονται.

Έβλεπα με ιδιαίτερη ικανοποίηση τη μία ομάδα να μπαίνει στην ψηφιακή βιβλιοθήκη *Ανέμη* αναζητώντας κάτι. Μία άλλη ομάδα είχε ανοίξει ένα έγγραφο Word και είχε γράψει για πρώτη λέξη «μυθιστόρημα» (προφανώς υπό την επίδραση του μυθιστορήματος που διαβάσαμε την προηγούμενη ώρα). Όταν παρατηρούσα δυσκολία σε κάποια ομάδα, πλησίαζα για να ακούσω το πρόβλημα. Σιγά σιγά οι ομάδες σχημάτιζαν ένα πρόσωπο (ηλικία, φύλο κλπ.) και καταστάλαξαν σε ένα ιστορικό γεγονός. Κατά την έρευνά τους στο διαδίκτυο, τους βοήθησα υποδεικνύοντάς τους κάποιες ιστοσελίδες. Η ομάδα 1 ανέτρεξε και στον τόμο για την ελληνική επανάσταση της *Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους*. Η ομάδα 4 είχε στη διάθεσή της ένα χειρόγραφο προσχέδιο από μια μαθήτρια που είχε ιδιαίτερη διάθεση να γράψει ένα κείμενο δημιουργικής γραφής. Έτσι, όλοι μαζί το συζητούσαν και το έγραφαν.

Οι ομάδες συνεργάζονταν καλά, αν και κάποιοι στην αρχή της ώρας μου ζήτησαν να αλλάξουν ομάδα. Τους είπα ότι δεν μπορούσαν να αλλάξουν, όμως αν ήθελαν είχαν τη δυνατότητα να δουλέψουν ατομικά. Αυτό δεν έγινε τελικά, αλλά μία ομάδα διασπάστηκε.

Δούλεψαν με όρεξη και αρκετά καλά, έτσι στο τέλος της ώρας οι περισσότεροι είχαν προχωρήσει αρκετά το κείμενό τους. Τους παρότρυνα να το συνεχίσουν εκτός ωρών διδασκαλίας, αφού η δουλειά των ομάδων θα παρουσιαζόταν την επόμενη φορά, αφήνοντάς τους αρκετό χρόνο για την προετοιμασία. Τις μέρες που μεσολάβησαν ρωτούσα πώς προχωρούσε η εργασία και επέμενα να πάρει συγκεκριμένη μορφή.

12η ώρα

Η τάξη βρισκόταν στην αίθυσά της που διαθέτει σύστημα προβολής. Εκεί προβάλαμε και διαβάσαμε τις εργασίες της Γ΄ φάσης και στο τέλος συμπλήρωσαν οι μαθητές ένα [φύλλο αυτοαξιολόγησης](#).

Άρχισε η ομάδα 1 η οποία με πολλή ικανοποίηση διάβασε το κείμενό της¹⁰: μέσα από τα μάτια ενός τουρκόπουλου αρκετά ρεαλιστικά περιέγραψαν την άλωση της Τριπολιτσάς. Πρόκειται για την ομάδα που είχε διαβάσει τα απομνημονεύματα του Κολοκοτρώνη, έτσι αυτό το κείμενο αποτέλεσε φυσική συνέχεια της δραστηριότητας της Γ' φάσης. Το κείμενο άκουσε επαινετικά σχόλια από τους άλλους μαθητές και από εμένα.

Η ομάδα 2 ήταν και η πιο προβληματική· στην τελευταία φάση χωρίστηκε στα δύο αλλά και έτσι δεν μπόρεσε να ολοκληρώσει την εργασία: η πρώτη¹¹ δεν ολοκλήρωσε την εργασία της, οπότε σχολιάσαμε ό,τι είχε προλάβει να γράψει για την έξοδο του Μεσολογγίου, ενώ η δεύτερη υποομάδα¹² αποτελούμενη από τους δύο πιο άτακτους μαθητές έγραψε κάτι σαν συνέντευξη μην κατανοώντας τη βασική αρχή για μια πρωτοπρόσωπη αφήγηση.

Η ομάδα 3¹³ η οποία είχε δουλέψει και εκτός ωρών διδασκαλίας είχε φανταστεί έναν Έλληνα ο οποίος ζει σε δύο διαφορετικές χρονικές στιγμές: μυείται στη Φιλική εταιρεία το 1818 στην Οδησό, γνωρίζει τον Ξάνθο και παίρνει μέρος στην πολιορκία της Τριπολιτσάς αργότερα το 1821. Έτσι κατά κάποιο τρόπο, η ομάδα 3 ήταν συμπληρωματική της ομάδας 1. Άκουσε και αυτή θετικά σχόλια και κάποια κριτική από μένα, καθώς στο τέλος το κείμενό τους θυμίζει πολύ με ιστορικό.

Η ομάδα 4¹⁴ έζησε κάποιες στιγμές από τη δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου μέσα από τα μάτια ενός μικρού παιδιού που παρακολουθεί μια συμπλοκή Ελλήνων και Τούρκων, προσπαθεί να αποφύγει έναν Τούρκο, κρύβεται σε μια βάρκα του Μιαούλη και φεύγει με αυτήν. Το κείμενο ήταν καλογραμμένο και άρεσε στο σύνολο της τάξης.

¹⁰ Βλ. στον Φάκελο Τεκμηρίων το omada_1_g_fasi.

¹¹ Βλ. ό.π. το omada_2a_g_fasi.

¹² Βλ. ό.π. το omada_2b_g_fasi.

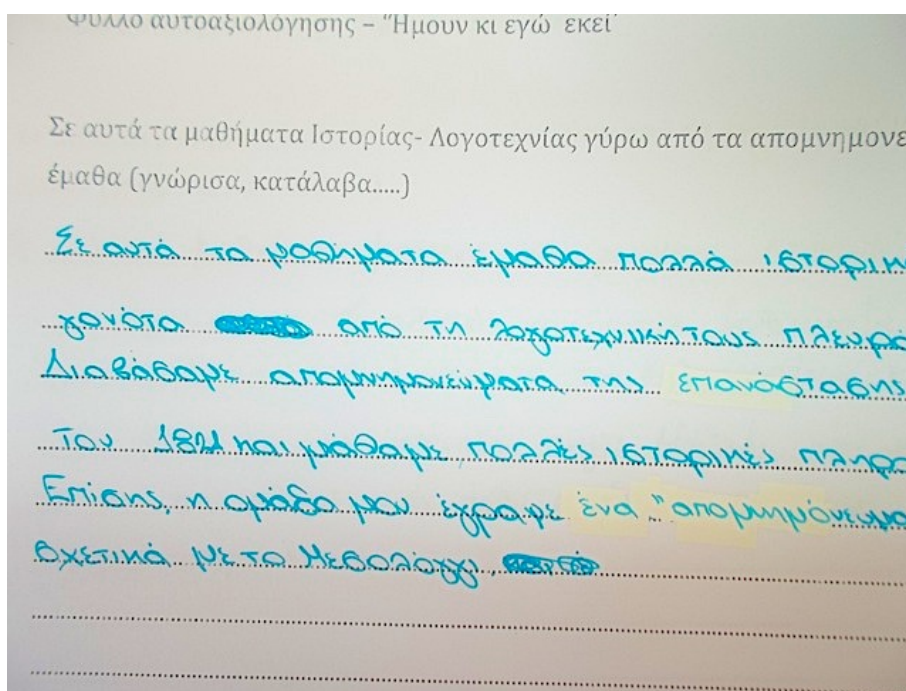
¹³ Βλ. το omada_3_g_fasi.

¹⁴ Βλ. το omada_4_g_fasi.

Τέλος, η ομάδα 5¹⁵ που είχε ιδιαίτερη συνοχή από την αρχή του σεναρίου και εργαζόταν αποτελεσματικά, έγραψε ένα κείμενο στο εργαστήριο –και το συμπλήρωσε εκτός ωρών διδασκαλίας– ενός φανταστικού προσώπου με το όνομα Χρήστος Παπαδάκης που ζει την έναρξη της επανάστασης στην Κρήτη, τις πρώτες μάχες και τα αντίποινα των Τούρκων.

Γενικά η τελευταία δραστηριότητα άρεσε στους μαθητές. Τα τελευταία πέντε λεπτά τους μοίρασα το [Φύλλο αυτοαξιολόγησης](#) για να το συμπληρώσουν. Έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον όσα γράφουν, είτε για το σενάριο είτε για τη χρήση υπολογιστών. Στην ερώτηση για το τι έμαθαν, όλοι σχεδόν αναφέρονται στα απομνημονεύματα και πολλοί στο κείμενο της Γ΄ φάσης.

Επίσης, στην πρώτη ερώτηση (Τι έμαθα...) πολλοί αναφέρονται στο συγκεκριμένο γεγονός που μελέτησαν στη Β΄ φάση:

¹⁵ Βλ. το ομάδα_5_g_fasi.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

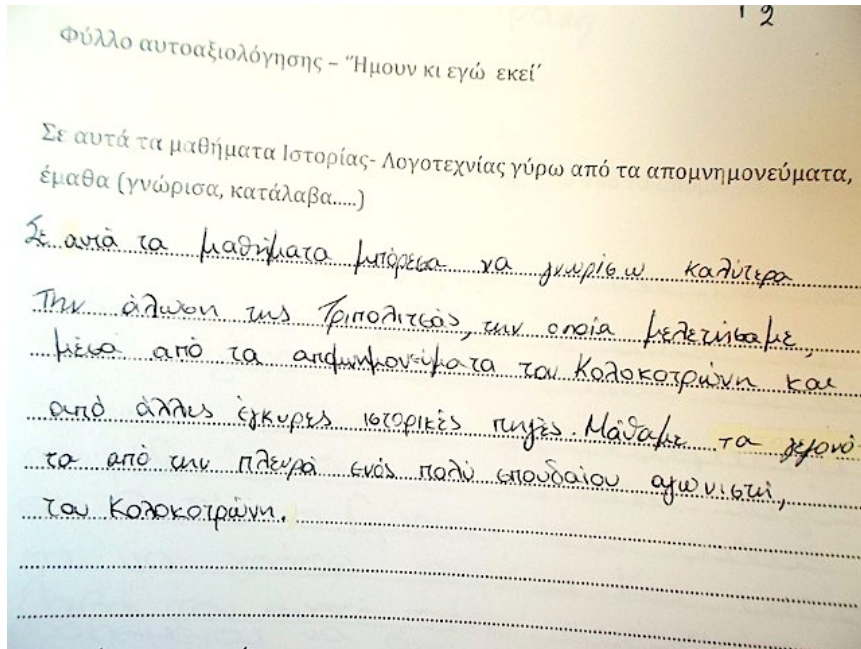

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

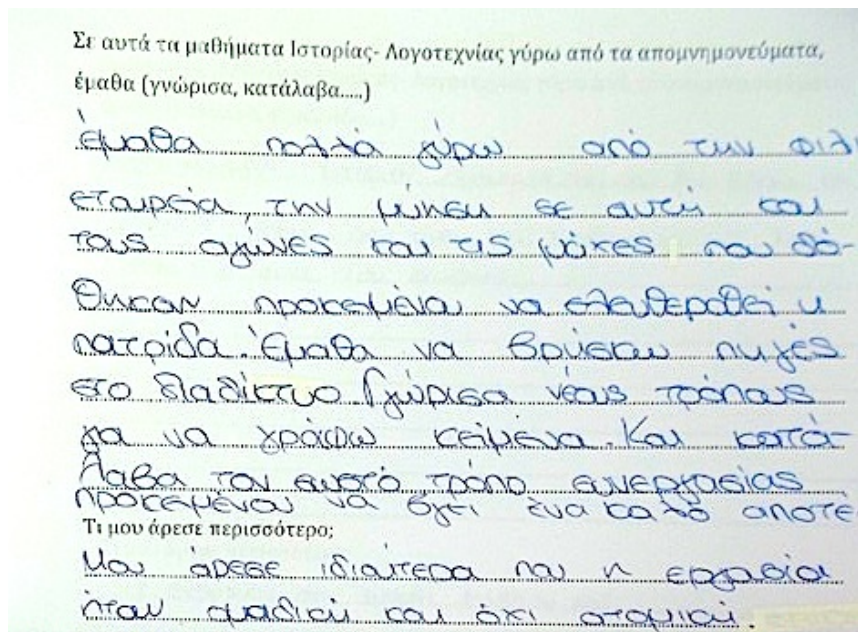
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Κάποιοι επισήμαναν την εύρεση πηγών στο διαδίκτυο:

Οι περισσότεροι τονίζουν ως θετικό στοιχείο τη χρήση υπολογιστών, ακόμα και αυτοί που είχαν πρόβλημα συνεργασίας με την ομάδα τους:

Τι μου άρεσε περισσότερο;
 Η συνεργασία με τους φίλους μου και ότι
 χρησιμοποιούμε τον υπολογιστή

Τι με δυσκόλεψε περισσότερο;
 Να βρω καλούς φίλους γιατί είναι λίγοι
 και έτσι να έχω φίλους που θέλουν να έρθουν
 εύκολο

Η συνεργασία μου με την ομάδα μου ήταν:
 Άριστη   πολύ καλή   καλή   μέτρια   μάλλον κακή   κακή

Όσον αφορά στις δυσκολίες, άλλοι αναφέρονται στη συνεργασία με την ομάδα και άλλοι στα ίδια τα κείμενα (είτε έντυπα είτε στον υπολογιστή η ανάγνωση και η κατανόηση κειμένου φαίνεται δύσκολη στους μαθητές):

Τι μου άρεσε περισσότερο;
 μου άρεσε περισσότερο που είναι
 νέες πληροφορίες που δίνω ή ξέρω
 με την φίλη και την επαν
 αλλά και για την εξοδός του

Τι με δυσκόλεψε περισσότερο;
 Δίνω με δυσκολία
 κατά ιδιαίτερα, απλώς κρουστικά να διαβ
 κείμενα στο διαδίκτυο

Η συνεργασία μου με την ομάδα μου ήταν:
 Άριστη   πολύ καλή   καλή   μέτρια   μάλλον κακή   κακή

Τι μου άρεσε περισσότερο;

Περισσότερο που άρεσαν τα απομνημονεύματα.
Μαθησιακή χάρη και είχε μερικά παιχνίδια
στην επανάληψη που δεν τα ήξερα.

Τι με δυσκόλεψε περισσότερο;

Με δυσκόλεψαν περισσότερο ακόμα οι ηγέτες
ήταν λίγες και δύσκολες να τις καταλάβω.

Η συνεργασία μου με την ομάδα μου ήταν:

Άριστη   πολύ καλή   καλή   μέτρια   μάλλον κακή   κ

Παραθέτω όσα γράφει ένας μαθητής με ιδιαίτερα μαθησιακά προβλήματα, οποίος δεν είχε σχεδόν ποτέ μιλήσει μέσα στην τάξη. Το γεγονός ότι παρακολουθούσε όσα έκανε η ομάδα του ήταν σημαντικό:

έγραβα (γνώρισα, κατάλαβα...)

Έγραφα ότι ένας άνθρωπος που συμφωνεί
στον πόλεμο δεν ασχολείται μόνο
με τον πόλεμο αλλά πρέπει να
βιβλία όπως τα απομνημονεύματα

Τι μου άρεσε περισσότερο;

περισσότερο μου άρεσε το παιχνίδι
που έκαναν η ομάδα μου

Τι με δυσκόλεψε περισσότερο;

Δεν διακρίνω τίποτα από αυτό

ΣΤ. ΦΥΛΛΟ/Α ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Φύλλο εργασίας 1

Φύλλο πορείας.....

ΕΤΟΙΜΕΣ ΟΙ ΟΜΑΔΕΣ; ΚΑΛΟ ΞΕΚΙΝΗΜΑ...

Τις επόμενες ώρες, όπως μόλις συζητήσαμε, θα εμβαθύνουμε στη σχέση ανάμεσα στην Ιστορία και τη Λογοτεχνία. Ας ξεκινήσουμε από αυτά που γνωρίζουμε κάπως καλά: τα δύο σχολικά βιβλία.

Κοιτάζουμε όλοι προσεκτικά τα περιεχόμενα του Ανθολογίου μας (αλλά και τα ίδια τα λογοτεχνικά κείμενα) και εντοπίζουμε όσα έχουν (οποιαδήποτε) σχέση με την ελληνική επανάσταση του **1821**. (Κάποια από αυτά μπορεί ήδη να τα έχουμε μελετήσει, ακόμα καλύτερα...).

Αφού συμφωνήσει όλη η ομάδα ποια είναι αυτά τα κείμενα, τα καταγράφουμε. Σημειώνουμε το όνομα του συγγραφέα-ποιητή καθώς και το λογοτεχνικό είδος του κειμένου (ποίηση κλπ.). Αν έχουμε χρόνο σημειώνουμε και σε τι αναφέρεται το κάθε κείμενο (συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός ή πρόσωπο).

Στη συνέχεια, αποφασίζουμε ποιο κείμενο (ή ποιο τμήμα του) θα μπορούσε να τοποθετηθεί ως πηγή ή ως συνοδευτικό υλικό σε κάποιο σημείο των κεφαλαίων της Ιστορίας που αναφέρονται στην Επανάσταση.

Το επόμενο βήμα είναι να δημιουργήσουμε έναν υπερσύνδεσμο στο κείμενο της Ιστορίας σε αυτό το σημείο που επιλέξαμε και αυτός ο υπερσύνδεσμος θα παραπέμπει στο κείμενο που έχουμε επιλέξει.

Πώς θα το κάνουμε αυτό; Θα δείτε....

Βρήκαμε τα εξής κείμενα:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Φύλλο εργασίας 2

1^η δραστηριότητα

Ανάμεσα στα κείμενα που βρήκαμε προηγουμένως, ποιο είναι αυτό που όχι μόνο έχει στενή σχέση με ιστορικά γεγονότα αλλά ο συγγραφέας του θα μπορούσε να πει «Ήμουν κι εγώ εκεί»:

.....

Το βρήκατε εύκολα, έτσι δεν είναι; Είναι ολοφάνερο το είδος του κειμένου αυτού, έτσι δεν είναι;

Ας ψάξουμε να βρούμε έναν ορισμό του λογοτεχνικού αυτού είδους: (Μπορούμε να κάνουμε ελεύθερη αναζήτηση ή να κοιτάξουμε το γνώριμό μας [Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων](#).)

.....
.....
.....

Στην **ομάδα 1** θα βρούμε με ποια άλλα λογοτεχνικά είδη συγγενεύουν περισσότερο τα απομνημονεύματα.

.....

Στην **ομάδα 2** θα αναζητήσουμε τη διαφορά απομνημονευμάτων και αυτοβιογραφίας.

.....
.....

Από την **ομάδα 3** θα μάθουμε τη διαφορά απομνημονευμάτων και ημερολογίου.

.....

.....

Η ομάδα 4 θα βρει κάποια χαρακτηριστικά των απομνημονευμάτων.

.....

.....

Τέλος, η ομάδα 5 θα μας προμηθεύσει έναν κατάλογο με τα ονόματα όσων έχουν γράψει απομνημονεύματα για την **Επανάσταση του 1821**.

.....

.....

Ας ακούσουμε τι βρήκε κάθε ομάδα.

2^η δραστηριότητα

Ας εξετάσουμε τώρα τα απομνημονεύματα από την πλευρά της Ιστορίας. Τι είδους ιστορική πηγή άραγε αποτελούν; Κοιτάζετε προσεκτικά τον πίνακα που αφορά τις [ιστορικές πηγές](#).

.....

.....

Ήρθε η ώρα να εισχωρήσουμε στα **άδυτα** μιας βιβλιοθήκης χωρίς όμως να μετακινηθούμε, από εδώ, από το εργαστήριό μας. Φαντάζεστε ότι πρόκειται για μια ψηφιακή βιβλιοθήκη. Έχει το ωραίο όνομα **Ανέμη** και ανήκει στην κοντινή μας

Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης. (Αν δεν θυμάστε τι είναι Ανέμη, υπάρχει πάντα ο καλός μας φίλος, το [Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής](#).)

Άραγε περιέχει κείμενα τα οποία μας ενδιαφέρουν και για τα οποία συζητάμε;

Όταν όλοι βρεθούμε στην αρχική σελίδα της, θα κάνουμε μια έρευνα που αφορά τα **απομνημονεύματα**. Καλύτερα να χρησιμοποιήσουμε έναν από τους δύο τρόπους:

Είτε (στο χώρο της αναζήτησης) να χρησιμοποιήσουμε τα ευρετήρια γράφοντας «απομνημονεύματα» είτε να ψάξουμε ξεχωριστά για τον κάθε συγγραφέα για τον οποίο ενδιαφερόμαστε. Σε κάθε περίπτωση, θα έχουμε αποτελέσματα.

Καταγράφουμε τα ευρήματά μας σε Word ή σε PowerPoint.

3^η δραστηριότητα

Στη συνέχεια κάθε ομάδα θα διαλέξει το κείμενο με το οποίο θα ασχοληθεί και το οποίο θα διαβάσει! Μην τρομάζετε, όχι όλο!

Θα διαλέξουμε από τα περιεχόμενα αν υπάρχουν ή ξεφυλλίζοντάς το κάποιο κεφάλαιο, κάποια ενότητα που να ενδιαφέρει την ομάδα και αυτό θα διαβάσουμε. Πρώτα όμως πρέπει να το «κατεβάσουμε». Τα περισσότερα από αυτά που βρήκατε μπορούμε να τα διαβάσουμε μέσω της *Ανέμης*, όχι όμως όλα.

Το κείμενο που έχουμε επιλέξει θα το διαβάσουμε όλοι και θα αποφασίσουμε μαζί ποια ιστορική πληροφορία μάθαμε και αξίζει να ανακοινώσουμε στις άλλες ομάδες. Συγχρόνως θα δημιουργήσουμε έναν υπερσύνδεσμο στο αντίστοιχο κεφάλαιο της Ιστορίας μας.

Πριν το ανακοινώσουμε στις άλλες ομάδες μπορούμε να κάνουμε μια σύντομη παρουσίαση του συγγραφέα των απομνημονευμάτων αν δεν είναι ιδιαίτερα γνωστός.

Ατομική εργασία 1

Μελετήσαμε στην τάξη το κείμενο της Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου: σε ποιο σημείο του βιβλίου της Ιστορίας θα μπορούσαμε με υπερσύνδεσμο να παραπέμψουμε στο κείμενο αυτό;

Επίσης, ας αναρωτηθούμε: θα μπορούσε το απόσπασμα αυτό να ανήκει στην ενότητα «Ελληνικός Διαφωτισμός» της Ανθολογίας μας; Γιατί ναι, γιατί όχι;

Ατομική εργασία 2

Διαβάζουμε προσεκτικά ένα σύντομο λόγο του πρωταγωνιστή της Επανάστασης, Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, σε μαθητές του Γυμνασίου. Μπορούμε να τον βρούμε εύκολα στο διαδίκτυο: <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/kolokotronis.pdf>

Ερευνήστε λίγο τη ζωή του Κολοκοτρώνη και απαντήστε στο εξής ερώτημα: πιστεύετε ότι μια δεκαετία περίπου μετά το τέλος της επανάστασης, ο Κολοκοτρώνης εξωραΐζει τα γεγονότα ή είναι αντικειμενικός; Πρέπει βέβαια να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

Φύλλο εργασίας 3

Ας δούμε τώρα τα απομνημονεύματα από μια άλλη οπτική, αυτήν της λογοτεχνίας. Γιατί άραγε στο Ανθολογίο μας υπάρχει ένα απόσπασμα από τα απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη;

Ας πάρουμε τα πράγματα στην αρχή: στην ομιλία του στη Στοκχόλμη κατά τη βράβειυσή του το 1963 με το βραβείο Νόμπελ ο ποιητής Γ. Σεφέρης αναφέρεται στον Μακρυγιάννη ως έναν από τους δασκάλους του. Τι να εννοεί άραγε; Ας βρούμε το απόσπασμα και ας προσπαθήσουμε να καταλάβουμε τι εννοεί.

Θα μας βοηθήσει επίσης αν διαβάσουμε όσα λέει ο Σεφέρης για τον Μακρυγιάννη στον ψηφιακό φάκελο του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου. Εντοπίζουμε τα σημεία όπου τον αντιμετωπίζει όχι (μόνο) ως ήρωα και απομνημονευματογράφο της Επανάστασης αλλά ως λογοτέχνη.

Αν χρειαστούμε περισσότερα στοιχεία, μπορούμε να διαβάσουμε το τρίτο μέρος του λόγου του Σεφέρη για τον Μακρυγιάννη το 1943 (http://users.uoa.gr/~nektar/arts/tributes/george_seferis/enas_ellhnas_o_makrygiannhs.htm).

Στη συνέχεια διαβάζουμε τα αποσπάσματα των απομνημονευμάτων του Μακρυγιάννη από το βιβλίο μας αλλά και περισσότερα εδώ (Πύλη για την ελληνική γλώσσα) ή εδώ (Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού) και προσπαθούμε να διαπιστώσουμε αν ο Σεφέρης είχε δίκιο λέγοντας ότι ο Μακρυγιάννης ήταν μεγάλος πεζογράφος;

Πιστεύετε ότι ο Μακρυγιάννης είχε την πρόθεση να γράψει λογοτεχνία; Γράφουμε τα συμπεράσματά μας από όλη αυτήν την αναζήτηση σε ένα κείμενο Word ή αν προτιμάμε PowerPoint.

(Και κάτι τελευταίο: του Σεφέρη άρεσε πολύ η πρώτη φράση από τις παρακάτω του Μακρυγιάννη: *«ότι κρικέλλα δεν έχει η γης να την πάρη κανείς εις την πλάτη του, ούτε ο δυνατός, ούτε ο αδύνατος, και όταν είναι ο καθείς αδύνατος εις ένα πράμα και μόνος του δεν μπορεί να πάρη το βάρος και παίρνει και τους άλλους και βοηθούν, τότε να μην φαντάζεται να λέγη ο αίτιος εγώ, να λέγη εμείς»*. Μπορείτε να βρείτε σε ποιο ποίημα τη χρησιμοποιεί και πώς την αλλάζει;)

Ατομική εργασία 3

Θα διαβάσουμε δύο διαφορετικά κείμενα με το ίδιο θέμα: την έξοδο του Μεσολογίου. Δύο αποσπάσματα από τα απομνημονεύματα του Νικολάου Κασομούλη και το άλλο από ένα μυθιστόρημα με τον ωραίο τίτλο ***Η αηδονόπιτα*** του Ισίδωρου Ζουργού.

Θα εντοπίσουμε ποια στοιχεία από την αφήγηση του Κασομούλη χρησιμοποιεί ο Ζουργός.

Γιατί πιστεύετε ότι ο μυθιστοριογράφος διάβασε και χρησιμοποίησε τα συγκεκριμένα απομνημονεύματα;

Σας αρέσει το μυθιστόρημα; Θα θέλατε να το διαβάσετε και να γνωρίσετε καλύτερα τους ήρωές του;

Φύλλο εργασίας 4

Λοιπόν, ήρθε η ώρα να πούμε κι εμείς: Ήμουν κι εγώ εκεί!

Πού; Μα μέσα στις φλόγες της Επανάστασης!

Το πρώτο που θα κάνει κάθε ομάδα είναι να βρει ένα **πρόσωπο**, ένα προσωπίο, έναν αφηγητή: θα διαλέξει φύλο, ηλικία κλπ. (μπορεί ακόμα να χρησιμοποιήσει και κάποια εικόνα από το διαδίκτυο). Στη συνέχεια θα διαλέξει τη χρονική στιγμή που θα μιλάει αυτός ο αφηγητής. Τέλος, θα διαλέξετε ένα ιστορικό γεγονός μέσα στην Επανάσταση (από όποιο βιβλίο θέλετε, ακόμα και από τα απομνημονεύματα που είχαμε διαβάσει τις προηγούμενες ώρες).

Δύο προϋποθέσεις: η αφήγηση θα είναι πρωτοπρόσωπη (ακριβώς για να μπορεί να πει ο αφηγητής σας «ήμουν κι εγώ εκεί») και στο τέλος θα πρέπει να παραθέσετε την/τις πηγές σας (τίτλος, συγγραφέας, σελίδα).

Ας μεταφερθεί η τάξη μας πίσω στο χρόνο!

Φύλλο αυτοαξιολόγησης – «Ήμουν κι εγώ εκεί»

Σε αυτά τα μαθήματα Ιστορίας-Λογοτεχνίας γύρω από τα απομνημονεύματα, έμαθα (γνώρισα, κατάλαβα...)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Τι μου άρεσε περισσότερο;

.....

.....

Τι με δυσκόλεψε περισσότερο;

.....

.....

Η συνεργασία μου με την ομάδα μου ήταν:

Άριστη   πολύ καλή   καλή   μέτρια   μάλλον κακή   κακή

Z. ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΟΧΕΣ

—

H. ΚΡΙΤΙΚΗ

Αν και το σενάριο ήταν δύσκολο για το συγκεκριμένο τμήμα, δεν έκανα πολλές τροποποιήσεις και αυτό είχε ως συνέπεια να βγούμε έξω από τον προβλεπόμενο χρόνο. Βέβαια κάποιες δραστηριότητες του σεναρίου δεν έγιναν ή έγιναν πολύ γρήγορα (ό,τι αφορούσε τις υπερσυνδέσεις και κάποιες ερωτήσεις στο Φύλλο Μακρυγιάννη)

Είχαμε στη διάθεσή μας το εργαστήριο πληροφορικής και έτσι μπορέσαμε να εργαστούμε απρόσκοπτα και μάλιστα μετά την ολοκλήρωση του σεναρίου, οι μαθητές ζητούσαν επίμονα να κάνουμε άλλο ένα project. Βέβαια, το γεγονός ότι δεν είχαμε διπλή ώρα στο εργαστήριο υπήρξε επιπλέον παράγοντας βραδύτητας, γιατί σε μία ώρα, ακόμα και αν έχει ολοκληρωθεί μία δραστηριότητα, δεν υπάρχει χρόνος για να συζητηθούν τα ευρήματα των ομάδων.

Το Wiki, παρ' όλες τις προσπάθειες δεν μπόρεσε στην καθημερινότητα του μαθήματος. Βέβαια, ήταν κάτι καινούργιο για τους συγκεκριμένους μαθητές και δεν είχαν το χρόνο να εξοικειωθούν μαζί του.

Θ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Kitromilides, P. 1994. «The Enlightenment and Womanhood: Cultural Change and the Politics of Exclusion», *Enlightenment, Nationalism, Orthodoxy: Studies in the culture and political thought of south-eastern Europe*, 39-61. Vermont: Variorum

Κουτσογιάννης, Δ. & Μ. Παυλίδου. 2012. Μελέτη για τον σχεδιασμό, την ανάπτυξη και την εφαρμογή σεναρίων στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: για διαθεματικές δραστηριότητες στο πλαίσιο της ζώνης φιλολογικών μαθημάτων και με άλλα γνωστικά αντικείμενα, για ημιτυπικές και άτυπες σχολικές πρακτικές, με

διαδραστικούς πίνακες και φορητούς υπολογιστές. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

http://www.greeklanguage.gr/sites/default/files/digital_school/melete_gia_ta_diathem_atika_senaria_koutsogiannes-paulidou.pdf

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Οι αρχικές φράσεις με τις οποίες ξεκινά το σενάριο

Η ιστορία είναι ένα θέμα στο οποίο όλοι συμφωνούν (Ναπολέον Βοναπάρτης)

**Η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται, κάνει όμως ομοιοκαταληξίες
(Μαρκ Τουέν - αμερικανός συγγραφέας).**

Η ιστορία θα είναι καλή μαζί μου
γιατι σκοπεύω να την γράψω (Τσώρτσιλ - Βρετανός πολιτικός)

**Η ποίηση είναι ευγενέστερη και πιο φιλοσοφημένη
από την ιστορία: η ποίηση εκφράζει το οικουμενικό,
ενώ η ιστορία μόνο το μερικό (Αριστοτέλης)**

Η μυθολογία είναι πρωτότοκη αδελφή της ιστορίας (Βολτέρος)

Τα αποσπάσματα του Ν. Κασομούλη που χρησιμοποιήσαμε στην [ατομική εργασία 4](#).

Ο Μακεδόνας αγωνιστής Νικόλαος Κασομούλης (1795-1872) έλαβε μέρος σε πολλές μάχες και πολέμησε στο Μεσολόγγι κατά τη διάρκεια της πολιορκίας. Ήταν μορφωμένος και από το 1832 άρχισε να γράφει τις εμπειρίες του από τον Αγώνα. Το έργο τελείωσε το 1841 και το 1940 εκδόθηκε σε τρεις τόμους με επιμέλεια του Γιάννη Βλαχογιάννη και με τίτλο: *Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επανάστασης των Ελλήνων 1821 - 1833*. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ή μαρτυρία του Κασομούλη σχετικά με την πολιορκία του Μεσολογγίου. Στις 6 Απριλίου του 1826, μετά από σχεδόν ένα χρόνο πολιορκίας, στην Αγία Παρασκευή Μεσολογγίου οι κεφαλές του Μεσολογγίου συγκάλεσαν σύσκεψη υπό τον μητροπολίτη Ιωσήφ Ραγών. Μετά από ομόφωνη απόφαση, η έξοδος αποφασίστηκε να γίνει στις 10 με 11 Απριλίου του 1826. Το κείμενο της εξόδου συνετάχθη από τον Νικόλαο Κασομούλη, ο οποίος ήταν γραμματέας του στρατηγού Νικολάου Στουρνάρα:

Απόσπασμα 1. «Εν ονόματι της Αγίας Τριάδος»

Βλέποντες τον εαυτόν μας, το στράτευμα και τους πολίτας εν γένει μικρούς και μεγάλους παρ' ελπίδαν υστερημένους από όλα τα κατεπείγοντα αναγκαία της ζωής προ 40 ημέρας και ότι εκπληρώσαμεν τα χρέη μας ως πιστοί στρατιώται της πατρίδος εις την στενήν πολιορκίαν ταύτην και ότι, εάν μίαν ημέραν υπομείνωμεν περισσότερο, θέλομεν αποθάνει όρθιοι εις τους δρόμους όλοι.

Θεωρούντες εκ του άλλου ότι μας εξέλιπεν κάθε ελπίς βοήθειας και προμηθείας, τόσον από την θάλασσαν καθώς και από την ξηράν ώστε να δυνηθώμεν να βαστάξωμεν, ενώ ευρισκόμεθα νικηταί του εχθρού, αποφασίσαμεν ομοφώνως:

Η έξοδος μας να γίνη βράδυ εις τας δύο ώρας της νυκτός 10 Απριλίου, ημέρα Σάββατον και ζημερώνοντας των Βαΐων, κατά το εξής σχέδιον, ή έλθη ή δεν έλθη βοήθεια:

Α΄. - Όλοι οι Οπλαρχηγοί οι από την δάμπιαν του Στορνάρη έως εις την δάμπιαν του Μακρή, με τους υπό την οδηγίαν των, μία κολώνα, να ριχθούν εις την δάμπιαν του εχθρού εις την ακρογιαλιάν, εις το δεξιόν. Η σημαία του στρατηγού Νότη Βότζιαρη θέλει μείνει ανοικτή, ως οδηγός του σώματος τούτου. Ο στρατηγός Μακρής να την συνοδεύση με ειδήμονας, όπου γνωρίζουν τον τόπον.

Β΄. - Όλοι οι Οπλαρχηγοί οι από την δάμπιαν του στρατηγού Μακρή έως εις την Μαρμαρούν με τους υπό την οδηγίαν των, μία κολώνα όλοι, να ριχθούν εις τον προμαχώνα αριστερά κατά των εχθρών. Ο στρατηγός Μακρής, με την σημαίαν του ανοικτήν, θέλει είναι οδηγός του σώματος τούτου, αριστερά.

Γ΄. - Δια να μη μπερδευθή το Στράτευμα με ταις φαμελλιαίς, δίδεται το γεφύρι της δάμπιας του Στορνάρη, και όλοι οι φαμελλίται, εντόπιοι και ξένοι, να ταις συνοδεύσουν και να διαβούν απ' εκεί. Τα δύο γεφύρια είναι το μεν δια την δεξιάν κολώναν και το της Λουνέττας δια την αριστεράν.

Δ΄. - Κάθε οπλαρχηγός να σηκώνη τους στρατιώτας του ανά έναν από τον προμαχώνα του, ώστε ο τόπος να μείνη εύκαιρος έως εις την ύστερην ώραν.

Ε΄. - Οι από την Μαρμαρούν, άμα σκοτειδιάση, να τραβηχθούν από ένας-ένας και να σταθούν εις την δάμπιαν του Χορμόβα.

ΣΤ΄. - Ο Τζιαβέλας, με όλον το Βοηθητικόν σώμα, να μείνη οπισθοφυλακή αυτός με όλους θέλει περιέλθει όλον τον γύρον του Φρουρίου να δώση την είδησιν εις όλους και να τους πάρη μαζί του.

Ζ΄. - Το σώμα της Κλείσοβας, οδηγούμενον από τους Οπλαρχηγούς του, να εξέλθη με τα πλοιάρια εις την μίαν της νυκτός, σιγανά, και άμα φθάση εις την ξηράν να σταθή έως εις τας 2 ώρας, όπου θα γίνη το κίνημα απ' εδώ, να κινηθή και αυτό.

Η΄. - Ο τόπος, το σημείον της διευθύνσεώς μας, θέλει είναι ο Άγιος Σιμεός. Οι οδηγοί θέλουν προσέχει να συγκεντρωθούμεν εκεί όλοι.

Θ'. - Οι λαγουμτζήδες να βάλουν εις τα φυτίλια φωτιά, λογαριάζοντας να βαστάξουν μετά την έξοδόν μας μία ώρα επέκεινα. Το ίδιο να οδηγηθούν και οι εις τας πυριτοθήκας ευρισκόμενοι ασθενείς και χωλοί. Ηξεύρομεν όλοι τον Καμάλην.

Γ'. - Επειδή θα πληγωθούν και πολλοί εξ ημών εις τον δρόμον, κάθε σύνδροφος χρεωστεί να τον βοηθή και να παίρνη και τ' άρματά του, και εάν δεν είναι εκ του ιδίου σώματος

ΙΑ'. - Απαγορεύεται αυστηρώς κανένας να μη αρπάξη άρμα συνδρόφου του εις τον δρόμον, πληγωμένο ή αδυνάτου, αργυρούν ή σιδηρούν και φύγη. Όπου φανή τοιούτος, μετά την σωτηρίαν μας θέλει δίδει το πράγμα οπίσω και θέλει θεωρείσθαι ως προδότης.

ΙΒ'. - Οι φαμελλίται όλοι, άμα προκαταλάβουν τους δύο προμαχώνας αι άλλαι δύο κολώναις, θέλουν κινηθεί αμέσως, ώστε να περιστοιχισθούν από την οπισθοφυλακήν.

ΙΓ'. - Κανένας να μη ομιλήση ή φωνάξη την ώραν της εξόδου μας, έως ότου να πέση το δουφέκι εις το ορδί του Κιουταχή από την βοήθειαν οπού περιμένομεν και εάν, κατά δυστυχίαν, δεν έλθουν βοήθεια, οι όπισθεν πάλιν θέλουν κινηθή αμέσως, όταν κινηθούν αι σημαίαι.

ΙΔ'. - Όσοι των αδυνάτων και πληγωμένων επιθυμούν να εξέλθουν και δύνανται, να ειδοποιηθούν από τα σώματά των τούτο.

ΙΕ'. - Τα μικρά παιδιά όλα να τα ποτίσουν αφιόνι οι γονείς, άμα σκοτειδιάση.

ΙΖ'. - Δια να ειδοποιηθούν όλοι οι Αξιωματικοί το σχέδιον, επιφορτίζεται ο Νικόλας Κασομούλης, γραμματεύς του Στορνάρη, να περιέλθη από τώρα να τους το διαβάση, ιδιαίτέρως εις τον καθέναν. Εάν δε, εις αυτό το διάστημα, έξαφνα φανή ο στόλος μας, πολεμών και νικών να μείνωμεν έως ότου ανταποκριθούμεν.
Εν Μεσολογγίω 10 Απριλίου 1826»

Απόσπασμα 2: Περιφερόμενος ανά τους προμαχόνες και κοινοποιών εις τους Αξιωματικούς το σχέδιον, ενύκτωσεν, και επίστρεψα πάλιν εις του Μακρή την Δάμπιαν, οπού ήσαν έτοιμοι όλοι. Άκρα ησυχία και άμιλλα· επείραζεν ένας τον άλλον γελώντας:

- Ποιος ηξεύρει αύριον πού θα παίρνη η ράχη σου αέραν...

Ανέκδοτον. - Ένας αξιωματικός του Στορνάρη, Αποστόλης Τζαλαχάς, 55 χρονών άνθρωπος, μικρόθεν Αρματολός, βλέπων τον εαυτόν του αδύνατον ή ώστε να σωθή, και έχων άρματα χρυσά και χρήματα έως 10 χιλδ. γρ. εις το κιμέρι του, εξεζώθη ετούτα όλα και τα δίδει να τα ζωθή και αρματωθή ένας ανεπιός του γυμνός Γιώτης Σεΐζη. Ενδύσας τούτον και λαβών εκείνος τα άρματα εκείνου, τον έδωσεν ο Αποστόλης την ευχήν του λέγων:

- Παιδί μου, λέγει, από μικρό παιδί Κλέφτης και Αρματολός αυτά εκέρδισα - λάβε τα· δεν τα εντρόπιασα εις κανένα μέρος. Τα γόνατά μου δε βαστούν να τρέξω τόσον κάμπον και ανήφορον· σε τα δίδω με την ευχήν μου· έλα να σε φιλήσω, και να δώσης εξ αυτών και διά την ψυχήν μου. Εγώ πλέον μένω να αποθάνω εδώ, όπου θέλει πλέξει το βουβάλι εις το αίμα, μετά την φυγήν σας.

Εκει ήτον και ο Στορνάρης. Τον είπα λοιπόν ότι:

- Εγώ πηγαίνω εις την θέσιν μου, και θα περιμένω εκεί έως να διαβή ο Τζιαβέλας, να κινήσω μαζί του· πλην εσύ να μείνης αυτού οπού είσαι, να μη χαθούμεν.

Όλοι οι Οπλαρχηγοί και στρατιώται επήγαμεν και αποχαιρετίσαμεν τους συναγωνιστάς μας, φίλους και συγγενείς, πληγωμένους και ασθενείς, οίτινες με δάκρυα χαράς μάλλον παρά με λύπην χωριζόμενοι από ημάς, έμειναν να πεθάνουν πολεμούντες· κανένας από αυτούς δεν αγανάκτιζεν, διότι ο κίνδυνος της ζωής ήτον επίσης ο ίδιος και εις αυτούς και εις ημάς. Όλοι εύχοντο προς τους αναχωρούντας την καλήν αντάμωσιν εις τον άλλον κόσμον.

Φθάνοντας εις τον Ανεμόμυλον, αμέσως επήγα και ηύρα και τον Καψάλην εις την πυριτοθήκην εκοινοποίησα προς αυτόν τι ώρα έπρεπεν να βάλη φωτιά· αυτός μ' αποκρίθη ότι:

- Δεν θέλω ερμηνείαν, μόνον ώρα καλή σας, και όταν φθάσετε προς τον ριζόν του βουνού, ακούτε και βλέπετε τον Καψάλην σας που θα απετά.

Εις αυτήν την στιγμήν απέρασεν ο Τζιαβέλας από το μέρος μας, και μας ειδοποίησεν να τραβηχθούμεν· διευθύνθη δε βαδίζων την ακρογιαλιάν διά να έβγη προς την Μαρμαρούν, ώστε να συνάξη όλους γύρωθεν.

Όλα τα ανδρόγυνα εδιευθύνοντο εις την προσδιορισθείσαν γέφυραν, ωσάν αρνάκια με άκραν σιωπήν· οι πατέρες με τα γιαταγάνια εις το εν χέρι κρεμασμένα, τα δουφέκια από το λουρί εις τον ώμον, και με το άλλον καθένας να βαστά ή κανέν παιδάκι του ή την σύζυγόν του, και να πηγαίνουν. Πολλαί γυναίκες ενδύθησαν ανδρικήα και αρματώθησαν, και δεν διακρίνοντο εις το βάδισμα από τους άνδρας.

Απόσπασμα 4: Πλην η ώρα η προσδιορισμένη πλησίαζεν. Η Σελήνη ήτον δεκαήμερος, εις την αύξησίν της· προ μισής ώρας εσκεπάσθη με εν σύννεφον σκοτεινόν και δροσώδες· έβρεξεν ολίγον, και άρχισεν ο τόπος να γλιστρά· πλην εδοξάσαμεν τον Θεόν, διότι εκείνην την στιγμήν εσκεπάσεν το φέγγος της σελήνης, ώστε να ωφεληθούμεν από το σκότος εις το κίνημα, πριν οι εχθροί μας καταλάβουν.

Απόσπασμα 5: Την στιγμήν αυτήν, ο Ιμπραήμης έρριπτεν ακατάπαυστα βόμβες εις την πόλιν, ενώ όλοι ευρισκόμεθα εις το ποδάρι· όλοι κρυφογελούσαν εννοήσαντες ότι δεν είχαν θετικήν πληροφορίαν της ώρας και του τρόπου της εξόδου μας.

Φιλούντες το χώμα του Μεσολογγίου, αποχαιρετούσαμεν με δάκρυα μίαν θέσιν, ήτις μας εφαινετο ότι ήτον ο Παράδεισος, και εις την οποίαν αφήναμεν τόσους ήρωας ζωντανούς, μ' όλον οπού αγνοούσαμεν και ημείς την τύχην μας.

Απόσπασμα 6: Το σύννεφον, το οποίον εκάλυπτεν την Σελήνην, ετραβήχθη καθ' ην στιγμήν εβγαίναμεν -και το περισσότερον μέρος της Φρουράς είχεν έβγει, και εξαπλώθησαν εις την πεδιάδα- μας είδαν οι Άραβες εξερχομένους, και αρχίζουν τον δουφεκισμόν και τον κανονοβολισμόν.

Μια ώρα σχεδόν υπομείναμεν την φωτιάν εκεί, πλαγιασμένοι και σιωπώντες. Ο Στορνάρης με τους στρατιώτας του ευρέθη μέσα εις τον αύλακα, και επροσμέναμεν να τραβηχθούν οι διαβάντες διά να εύρωμεν τόπον να κινήσωμεν και ημείς κατόπιν. Το μυστικόν (σύνθημα) ήτον «τζικόυρι και στορνάρι».

Εκείνη την στιγμήν, ακούσθη μία φωνή, ότι εις τον Άγιον Σώστην πολεμούν οι εδικοί μας· όλοι επιστρέψαμεν τα πρόσωπα να ιδούμεν, και να σταθούμεν κατά το σχέδιον, και επιστρέψωμεν, πλην ήτο ψεύμα.

Περιμείναντες τόσην ώρα να κτυπήση η «βοήθεια» το στρατόπεδον (των Τούρκων), είδαν οι εμπροσθιοί μας ότι καμία τοιαύτη βοήθεια δεν φαίνεται· μας ειδοποίησαν να είμεσθεν έτοιμοι, και αμέσως οι μεν ορμήσαντες προς τον δεξιόν εχθρικών προμαχώνων, οι δε προς τον αριστερόν - οι Τούρκοι άφησαν τους προμαχώνων και έφυγον άλλοι εδώθεν και άλλοι εκείθεν.

Εβγήκεν ο σημαιοφόρος Αργύρης πρώτος, και με τους οδηγούς ομού και με τον Νότην άρχισαν συγκεχυμένως πλέον να εξέρχονται ασπαζόμενοι και αποχαιρετούντες καθείς το ιδικόν του οχύρωμα εις την θύραν και τας βαθμίδας με αναστεναγμούς:

- Αχ, Μισολόγγι, αχ, αίματα οπού εχύσαμεν άδικα...

Απόσπασμα 7: Εφθάσαμεν τέλος πάντων εις του Κότσικα το Αμπέλι (Καθ' οδόν) επροακούσαμεν μίαν τρομεράν προετοιμασίαν τύμπανων πεζικού, σαλπίγγων ιππικού, τουμπελεκίων ελαφρού ιππικού, έναν κρότον (σύμμικτον) από (όλα) τούτα μέγαν, ερχόμενα (δε όπισθεν μας) κατ' ευθείαν τον πλατύν δρόμον, από το (εχθρικών) στρατόπεδον προς ημάς, ενώ (συγχρόνως) το ακατάπαυστον πυρ και αι φωναί (μέσα) εις το Μεσολόγγι ηχολογούσαν, και ετρόμαζαν τον (πέριξ) τόπον και τα βουνά.

-Το αμπέλι (πιάστε), και σταθήτε να πεθάνωμεν όλοι μαζί, αυτού! εφώναξαμεν όλοι.

(Το αμπέλι) ήτον περιστοιχισμένον με αύλακαν και χώμα υψωμένον ανέβημεν όλοι επάνω βοηθούμενοι ένας (με) τον άλλον. Εκεί αναπνεύσαμεν.

Επειδή (το αμπέλι) ήτον (εις) ύψος, εστρέψαμεν τα πρόσωπα μας προς το Μεσολόγγι και εσιωπήσαμεν όλοι. Ενώ (όμως εγνωρίζαμεν ότι) μας παρακολουθούσαν (έως εκεί) όλα τα (εχθρικά) σώματα πυροβολώντας μας, (και πάλιν ηθέλαμεν) να ιδούμεν που διευθύνονται αι συγκεχυμένες φωνές των τύμπανων, σαλπίγγων και τουμπελεκίων. Ήτον μακράν εισέτι, και το αμυδρόν φως της Σελήνης δεν έφθανεν να φωτίση (ώστε) να τους ιδούμεν.

Εκείνη την στιγμήν, ακούγομεν την πυριτοθήκην του Καψάλη ανάπτουσαν και υψωμένην εις τον αέραν – ώστε, φωτίσασα την πεδιάδα, είδαμεν (τότε) και το μέγα σώμα ερχόμενον, φάλαγγας πεζών, ιππείς τακτικούς και άτακτους. Επλησίασαν (προχωρούντες) όλοι ομού. Δεν δύναμαι να περιγράψω το είδος τούτο (της θορυβώδους επιθέσεως). Πολλάκις (εις την ζωήν μου) άκουσα τουμπελέκια, πλην τόσον (πολλά) ποτέ. Όταν (τέλος) ώρμησαν (πρώτοι) οι του ελαφρού ιππικού με το «Χάλια, χάλια, χάλια», (σύνηθες και) φυσικότατον (παράγγελλα) των Δελήδων, (και συγχρόνως) κτυπούσαν, κατά τον λογαριασμόν μας, περίπου από 150-200 τουμπελέκια, ημείς (ακούοντες) δεν είπαμεν άλλο, παρά ότι όλον το στράτευμα (κατά μικρά σώματα) βαστούσεν ίσως από ένα, ίσως (από δύο τουμπελέκια, και τα κτυπούσαν δια) να μας φοβίσουν. Ενώ (λοιπόν) εκείνοι ώρμησαν προς ημάς, και το (Αιγυπτ.) τακτικόν ήρχετο με το βήμα συγκροτεί, μία φωνή από το αμπέλι – (και) ριπτόμεθα κάτω, ορμούμεν,

-Επάνω τους! φωνάζομεν πάλιν. Αρχίζομεν να ντουφεκούμεν... παύουν ευθύς όλα, και τύμπανα και σάλπιγγες, και δίδουν τα νώτα κατατασασκισθέντες ποίος να πρωτοφύγη. Λαβόντες αυτήν την ευκαιρίαν (της φυγής των, στραφέντες) ετρέξαμεν έως 1/4 της ώρας, και επιάσαμεν τον ριζόν. Εκείνοι πλέον ούτε εφάνησαν. [Βλέποντες μας οι Τούρκοι - τρέχοντες ορμούν κατεπάνω μας. **«Επάνω τους!»** φωνάζομεν στρέφομεν κατ' αυτών τα ντουφέκια, ορμούμεν... Παύουν τα τύμπανα, παύουν τις σάλπιγγες, παύουν τα τουμπελέκια, και φεύγοντες εκοίταζον πού να σωθούν κακήν κακώς]- Εις ταύτην την περίστασιν άρπαξαν και δύο – τρία άλογα οι εδικοί μας από τους φονευθέντας, και εκαβαλίκευσαν.

Το ένα το πήρεν ο Μπακατσέλλος Τζαβέλλας.

Διώξαντες και ετούτους, ενομίσαμεν πλέον (ότι φθάσαντες) εις τον ριζον, ελευθερώθημεν, και εβαδίζαμεν αγάλι-αγάλι.

Όλη η πεδιάς έβραζε από την (ανταναγάζουσαν) φωτιάν, έχουσαν την πηγήν της από την χωράν, – η (δε) λαμπάδα (αυτή) του Μεσολογγίου διέδιδεν το φως (εκείνο, το οποίον) εσκορπίζετο έως εις το Βασιλάδι, Κλείσοβαν και εις όλην την πεδιάδαν, και βαστούσεν έως εις ημάς. Ο (δε) παντού (ανά την πόλιν;) ντουφεκισμός εφαινετο ωσάν πλήθος κωλοφωτιών.

Από Μεσολόγγι ακούγεται ο βρασμός των φωνών γυναικών, ντουφεκιών, (εκρηγνυομένων) πυριτοθηκών (και) υπονόμων, ένας συγκεχυμένος και απερίγραπτος τρομερός ήχος. Φούρνος (αναμμένος) εφάινετο (η πόλις), από το ακατάπαυστον πυρ.